O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2004-yil, 3-dekabr • № 48 (3774)

Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн олтинчи сессияси тўғрисида

АХБОРОТ

2 декабрь куни Тошкентда иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн олтинчи сессияси ўз ишини бошлади.

Парламент сессиясида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов иштирок этмоқда.

Мажлислар залида Вазирлар Маҳкамаси аъзолари, марказий ташкилотлар раҳбарлари, хорижий давлатлар элчилари ва дипломатик корпуснинг бошқа вакиллари, мамлакатимиз ва чет эл оммавий ахборот воситалари мухбирлари ҳозир бўлган.

Сессияни Олий Мажлис Раиси Э.Халилов бошқармоқда.

Олий Мажлис сессиянинг ишчи органи — Котибиятни ташкил этди, кун тартибини тасдиқлади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва раҳбариятининг 2000-2004 йиллардаги фаолияти тўғрисида Олий Мажлис Раиси Э.Халилов маъруза қилди.

Сессияда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов нутқ сўзлади.

Давлатимиз раҳбари иккинчи чақириқ Олий Мажлис депутатлари мамлакат ҳаётининг турли соҳаларидаги ислоҳотларни ҳуқуқий асослаш, жамиятда тинчлик ва барқарорликни сақлаш бўйича катта иш қилганини таъкидлади. Тарихга айланаётган бир палатали парламент Ўзбекистон Республикаси суверенитети ва қудратини мустаҳкамлашга улкан ҳисса қўшди. Президент Ислом Каримов депутатлар халқнинг юксак ишончини оқлаганини қайд этди ва беш йил давомида амалга оширилган ишлар учун уларга миннатдорлик билдирди.

Мамлакатимиз раҳбари икки палатали парламентга бўлажак сайловларнинг муҳимлигини таъкидлади. Ҳаммамиз бу муҳим сиёсий воқеани мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг умумэътироф этилган меъёрлар ва талабларга мослиги синови сифатида қабул қилишимиз керак. Табиийки, бу сиёсий жараёнда қатнашаётган партиялар ва ташаббускор гуруҳлар парламентда кўпроқ жой олишга ҳаракат қилмоқда. Давлатимиз раҳбари халқ ва жамият манфаатлари, миллат бирлиги ва аҳиллиги ҳамма нарсадан устунлигини таъкидлади.

Сўнгра сессияда "Фидокорлар" миллий демократик партияси Марказий Кенгаши биринчи котиби, парламентнинг Мудофаа ва хавфсизлик масалалари қўмитаси раиси А.Турсунов, сайловчиларнинг ташаббускор гуруҳларидан депутатлар блокининг раҳбари, Олий Мажлиснинг Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитаси раиси А.Саидов, "Миллий тикланиш" Ўзбекистон демократик партияси раиси Х.Дўстмуҳамедов, Ўзбекистон халқ демократик партияси депутатлар фракцияси раҳбари, Олий Мажлиснинг Саноат, қурилиш, транспорт ва алоқа масалалари қўмитаси раиси И.Кочмарик, "Адолат" Ўзбекистон социал-демократик партияси сиёсий кенгаши биринчи котиби Т.Даминов, Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати — Ўзбекистон либерал-демократик партияси раисининг ўринбосари Қ.Тошматов сўзга чиқди.

Бу чиқишлар вақтида Президент Ислом Каримов сиёсий партиялар ва блоклар депутатлар фракциялари раҳбарлари ҳамда сессия иштирокчилари эътиборини давлат ҳаётининг энг муҳим масалалари бўйича партияларнинг позициясини аниқроқ белгилаш зарурлигига қаратди. Ўзбекистон Республикаси раҳбари сайлов кампанияси давомида сиёсий партиялар парламентда жой учун курашиши, мамлакат олий қонунчилик органининг юксак минбаридан туриб ўз сайловчилари манфаатларини ҳимоя қилиши лозимлигини уқтирди. Шундагина биз ҳақиқий кўппартиявийликни таъминлай оламиз, деб таъкидлади давлатимиз раҳбари.

Депутатлар Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва раҳбариятининг 2000-2004 йиллардаги фаолияти тўғрисидаги ҳисоботни маъқуллади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг 2004 йилдаги кутилаётган ижроси тўғрисида ва Ўзбекистон Республикасининг 2005 йилги Давлат бюджети лойиҳаси тўғрисида молия вазири С.Раҳимов маъруза қилди. Бу масала юзасидан Олий Мажлиснинг Бюджет, банк ва молия масалалари қўмитаси раиси А.Аҳадов қўшимча маъруза қилди.

Бу ҳужжатлар муҳокамасида Элликқалъа тумани ҳокими Н.Худойбергенов, "Ўзгеобурғунефтгазқазибчиқариш" акционерлик компанияси бош директорининг биринчи ўринбосари О.Муродов, Андижон тумани ҳокими Ҳ.Ҳакимов, Ғаллаорол тумани Тозаўруғ қишлоқ фуқаролар йиғини раиси Т.Норқулов, Хатирчи тумани Акмал Икромов номидаги ширкат хўжалиги бошқаруви раиси Э.Қаҳҳоров, Бандихон тумани ҳокими Ў.Чўтбоев, "Амубухорканалқурилиш" 3-қурилиш-монтаж бошқармаси бошлиғи Э.Ҳайдаров иштирок этди.

Депутатлар Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг 2004 йилдаги кутилаётган ижроси тўғрисида ва Ўзбекистон Республикасининг 2005 йилги Давлат бюджети лойиҳаси тўғрисида қарор қабул қилдилар.

"Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида"ги қонун лойиҳасини депутатлар эътиборига Олий Мажлиснинг Ижтимоий масалалар ва бандлик қўмитаси раиси М.Сафоева тақдим этди.

Парламент сессияси биринчи кунининг кечки мажлиси ушбу қонун лойиҳаси муҳокамасидан бошланди. Унда Янгибозор тумани ҳокими Э.Юсупов, Ўзбекистон тумани халқ таълими бўлими мудири М.Анварова, "Қашқадарёавтойўл" бирлашмаси раиси Қ.Панжиев, Қўрғонтепа тумани "Оқсув" фермер хўжалиги раҳбари А.Аҳмедов қатнашди.

Олий Мажлис "Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида"ги қонунни ва уни амалга киритиш тўғрисида қарорни қабул қилди.

Шундан кейин Олий Мажлиснинг Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси раиси Н.Исмоилов "Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг ва Сенати аъзосининг мақоми тўғрисида"ги ва "Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгаши депутатининг мақоми тўғрисида"ги қонунлар лойиҳаларини депутатлар муҳокамасига тақдим этди.

Бу ҳужжатлар юзасидан Амударё тумани ҳокими Р.Йўлдошев, Наманган давлат университети ректори Т.Файзуллаев, Фарғона тумани марказий шифохонаси бош врачи М.Мамажонов, Ургут тумани ҳокими Х.Нуруллаев, "Андижонгўштсутсаноат" ишлаб чиқариш бирлашмаси раиси П.Мамаков, "Когонёғ" қурилаётган заводи дирекцияси директори М.Зайниев, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети проректори Г.Боқиева ўз фикрларини билдирди.

Парламент "Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг ва Сенати аъзосининг мақоми тўғрисида"ги ва "Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгаши депутатининг мақоми тўғрисида"ги қонунларни ва уларни жорий этиш тўғрисидаги қарорларни қабул қилди.

"Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгаши депутатини, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси депутатини ва Сенати аъзосини чақириб олиш тўғрисида"ги қонун лойиҳасини Олий Мажлиснинг Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси раиси Н.Исмоилов сессия муҳокамасига ҳавола қилди.

Мазкур ҳужжат муҳокамасида парламентнинг Регламент, одоб ва депутатлар фаолиятини таъминлаш комиссияси раиси, Хоразм вилояти хотин-қизлар қўмитаси раиси Ш.Хўжаниёзова, Марғилон шаҳри ҳокими А.Акромов, Олий Мажлиснинг Ижтимоий масалалар ва бандлик қўмитаси котиби Ш.Умарова, Термиз шаҳри халқ таълими бўлими мудири Р.Каттаева қатнашди.

Олий Мажлис "Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгаши депутатини, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси депутатини ва Сенати аъзосини чақириб олиш тўғрисида"ги қонунни ва уни амалга киритиш тўғрисидаги қарорни қабул қилди.

Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн олтинчи сессияси 3 декабрь куни ўз ишини давом эттиради.

САНЪАТИМИЗНИНГ МОСКВАДАГИ ЭЪТИРОФИ

«Ўзбек давлат академик театрига «Миллий театр» мақомини бериш ҳақида»ги Президентимизнинг фармонида ижодий жамоа амалга ошириши лозим бўлган кенг қамровли вазифалар кўрсатилиб, жумладан, «... жаҳоннинг илғор ва нуфузли театрлари билан ижодий мулоқот ва амалий ҳамкорлик алоқаларини кучайтириш, халқаро фестивалларда ўзбек театри ютуқларини муносиб равишда намойиш этиш» алоҳида таъкидлаб ўтилган эди.

Бу сатрларнинг туб маъноси чуқур ва ижоднинг теран илдизларига келиб тақалади. Чунки жаҳон санъатининг тажрибасини ўрганиш, унда кечаётган жараёнлардан бохабар бўлиш ва бу жараёнларга дахлдорликни ҳис қилиш ҳар бир ижодий жамоа учун муҳим аҳамият касб этади. Зотан, ўзининг ижодий маҳсулотларига четдан қараб баҳо бериш — ютуқлар ва камчиликларни аниқ тушунмоқ имкониятини беради; қотиб қолишга мойил ижодий ўлчовларнинг тошу тарозисини қайтадан кўриб чиқишга мажбур қилади. Ижодий мулоқотлардан қалбу руҳга юққан кўтаринкилик эса санъатимизнинг янгиланишига олиб келади. Уни «оқава сувга» айланиб қолишдан сақлайди. Санъат деган буюк баҳрнинг энг пўртана тўлқинларида сузишга кўниктиради.

Миллий театр халқаро мулоқотларни йўлга қўйишда бу йил жиддий қадамлар танлади. Истанбулдаги халқаро анжуманда «Аёлғу» спектакли намойиш этилди ва ҳақли равишда жаҳон театри намояндаларининг юксак баҳосига сазовор бўлди. Сентябр ойида эса Миллий театр Иркутск драма театрининг ижодий жамоасини қабул қилди. Ниҳоят, 23-29 ноябр кунлари Москва сафарида бўлиб қайтилди.

Давоми иккинчи бетда.

8 декабр куни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганига 12 йил тўлади

КОНСТИТУЦИЯ ВА МИЛЛИЙ МАДАНИЯТИМИЗ

Конституция инсоният тафаккури, маърифий тараққиёти ҳамда ҳуқуқий маданиятининг ҳосиласидир. Ҳар қандай Конституция жамият маданий тараққиётининг муайян даражасини акс эттиради. Конституция маданий алоқалар ва қоидалар тизимида алоҳида маънавий ҳамда ижтимоий қадрият тарзида намоён бўлади.

Жаҳон конституцияларининг барчаси уларни ижод этган халқнинг, миллатнинг сиёсий тафаккури, маънавияти ва маданияти билан узвий боғлиқдир. Ҳар бир конституция ўз мазмунида жамиятнинг, миллатнинг маънавий-маданий қадриятларини, унинг тарихан шаклланган анъаналари, урф-одатлари ва характерини акс эттиради. Худди шу маънода Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси халқимиз табиатига хос барча маънавий-маданий қадриятларни, ахлоқий фазилатларни ўзида мужассам этган. Президентимиз таъкидлаганидек, **«Асосий қонунимиз халқимизнинг иродасини, руҳиятини, ижтимоий онги ва маданиятини акс эттиради. Конституциямиз том маънода халқимиз тафаккури ва ижодининг маҳсулидир».**

Давоми иккинчи бетда.

ВОДИЙЛАРНИ «ЯЁВ» КЕЗГАНДА...

Йил адоғининг ўзига яраша ташвишлари бўлади. Куз — деҳқон учун йиғим-терим мавсуми бўлса, таҳририятлар учун обуна палласи. Газеталар сони мингни қоралаб қолган бугунги шароитда ҳар бир обуначи тиллога тенг, десак муболаға бўлмас. Бундай пайтда, энг аввало, муҳаррирларнинг пайтавасига қурт тушади. Елиб-югуриши, муассисларни, таниш-билишларни ишга солиши керак. Кимдир жойларда учрашувлар ўтказади, кимдир имкониятни мўлроқ ташкилотлар раҳбарларига нома битади... Хуллас, иш қизигандан қизиб кетади.

Бундай ҳол ҳар йили бизни ҳам четлаб ўтмайди. Лекин газетачилик тажрибасидан келиб чиқадиган бўлсак, фақат обуна пайти қимирлаб қолиш, серсалом мактублар ёзиш билан иш битмайди. Айни кунларда истаган вилоят, шаҳар, туман ҳокимлигида бўлсангиз, ҳокимнинг иш столи чеккасида жаноб муҳаррирлардан борган ўн беш-йигирмата илтимоснома мунғайиб турганини кўрасиз.

Йил давомида бир маромда қизиқарли, ўқишли, тилли-жағли чиқадиган нашрлар учун бундай ёзишманинг мутлақо ҳожати йўқ. Муҳими — газетхонлар билан доимий равишда учрашиб туриш, хоҳиш-истакларини аниқлаш, танқидий мулоҳазаларни эшитиш ва, ўз навбатида, муштарийларни келгуси ижодий режалардан бохабар қилиб бориш. Қийин, мураккаб шароитда меҳнат қилаётган деҳқонлар, чорвадорлар, йўлчилар, саноат

Муҳаррир минбари

корхоналари ишчилари билан юзма-юз бўлиш, уларнинг ногаҳонда аччиқ, аммо адолатли саволларига жавоб қайтариш, маъмурларнинг айби, бепарволиги, худбинлиги оқибатида юзага келаётган нохуш ҳолатлар тўғрисидаги баҳсларга қўшилиш осон эмас. Бундай пайтда «Мен обуна масаласида келганман...» дея ўзингизни четга ололмайсиз, бундай қилсангиз, бир зумда назардан қоласиз, сизга, ташвиқ қилаётган нашрга қизиқиш мутлақо сўнади.

Ўтган ҳафта ичида бир неча вилоятлар, туманлар, шаҳар ва қишлоқларда бўлиб, газетамизнинг узоқ йиллик қадрдонлари, ўн, йигирма ва ҳатто ўттиз-қирқ йилдан бери «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га узлуксиз обуна бўлиб келаётган «ашаддий ишқибоз»лар билан учрашдим. Яқин келажакдаги ижодий режаларимизни биргалашиб муҳокама қилдик. «Фалон мақола зўр чиқибди», дейишади. Мундайроқ чиққанларини юз-хотир қилиб ўтиришмайди. Кекса педагог Муҳаммаджон Иброҳимов янги «Ислом маърифати» рукнимиздан, «Яшаётган сатрлар»дан хурсанд. Бошқа бир мухлис «Яхши шеърлар Тошкентдагина эмас, қишлоқларда ҳам ёзилади», дейди маънодор қилиб ва Мақсуда Эргашеванинг яқинда газетамизда эълон қилинган шеърларидан ўқиб кетади.

Сафар давомида турфа хил йиғинларда, учрашувларда, иссиқ-совуқ маъракаларда қатнашишга ҳам тўғри келди.

Кейинги пайтларда ҳокимлар мавзуи матбуотимизга анча яқинлашди. Ишончни оқламаган, оёғи ердан узилганларга халқ ўз баҳосини берди. Катта, масъулиятли, меҳнаткаш халқнинг тақдири билан боғлиқ лавозимлар таклиф этилганида, минг афсусларким, «Бу иш менинг қўлимдан келмайди» дейиш бизда одат эмас. Аксинча, «Давринг келди — сур бегим!», дейиладида тасира-тусир от солинаверади. Бунинг оқибатида лаёқати, истеъдоди, ташкилотчилик қобилиятига яраша лавозимда ўтирган ва ишни талаб даражасида уддалаб келаётганлар ўринсиз кўтарилиб, ўзларини ҳам, бошқаларни ҳам ноқулай, нохуш аҳволга солиб қўяётганларини, вилоят, шаҳар ёки туманнинг иқтисодий ривожига жиддий путур етаётганлигини ҳаммамиз кўриб турибмиз. Шу боис, сафар чоғи оддий одамлар, шифокорлар ва ҳатто ҳаётда омадлари чопмаган, «Мен ҳақман, бошқа ҳамма ноҳақ» дея таҳририятларга узлуксиз шикоятлар йўллаётганлар билан бирга катта-кичик ҳокимлар билан ҳам мулоқотда бўлдим. Кўрган-кечирганларимни қоғозга туширишга келганда эса, қизиқ бир ҳолат юзага келди.

Мен мулоқотда бўлган ўндан ортиқ ҳокимлар ўз лавозимларига яқинда тайинланганлар. Худди келишиб олгандай, ҳаммалари бир овоздан «Ҳали ёзадиган, мақтайдиган иш қилганимиз йўқ...» дейишади, мен эса ҳаммаларига «Хўб, ёзмайман», деб ваъда бердим. Бугунги мақолани ана шу ваъдамга амал қилган ҳолда... ёзмоқчиман. Яъни, «фалон жойнинг ҳокими Фалончи Фалончиевич...» демасам-да, ён дафтаримга тушган нарсаларни қандай кўрган бўлсам, шундайлигича, қўшмай-чатмай, тарамай-бутамай баён қилиб берсам. Балки ўзингиз...

Бугун ҳамма жойда сайлов тараддуди. Кўча-кўйда, бозорда, автобус бекатларида бўлажак сайловлар мавзуи.

— Фалончи номзодини қўйибди, фалончи-фалончилар билан тушибди.

— Ие, ўтиб қолса, ҳозирги ишидан бўшаб, Тошкентга кетадими?

— Нега бўшайди, депутат бўлволиб мазза қилиб юради.

— Э ука, замондан қолиб кетибсиз, мазза қилиб юрадиган пайтлар ўтиб кетди. Депутат бўлдими, бошқа ишни йиғиштириб депутатлигини қилади, қонун ёзади.

— Шу дейман, депутатларнинг ойлиги катта бўлса керак-да, номзодлар ваъдани қуюқ қилиб зир югуриб юришибди-ку.

— Э, билмадим, тўрт йил аввал биттасини кўтар-кўтар қилиб сайлаган эдик. Газ тушириб бераман, сув олиб келаман, деб роса кўпиртирди. Тўрт йилда нари борса икки-уч марта ҳокимиятга келиб, шу ердан қайтиб кетибди. Бизга ўхшаганларга соясини ҳам кўрсатмади. Ёлғон бўлмасин, бир марта телевизорга чиқиб гапириб қолди. Болалар «Ана, депутатимиз» дея чувиллашди.

— Энди шунақа бўлмаслиги учун ўйлаб иш тутишимиз керак. Гапида турадиган, қўлидан иш келадиган дадилини танламасак, эски ҳаммом, эски тослигича қолаверади.

— Роса обқочасан-да гапни. Ҳаммаси келиб, кўзингга тикилиб туриб, чиройли-чиройли сўзларни қалаштириб турса, қайсиниси қанақа эканлигини билиб бўлармиди?

Давоми иккинчи бетда.

НИЛУФАРГА АТАЛГАН ГУЛЛАР

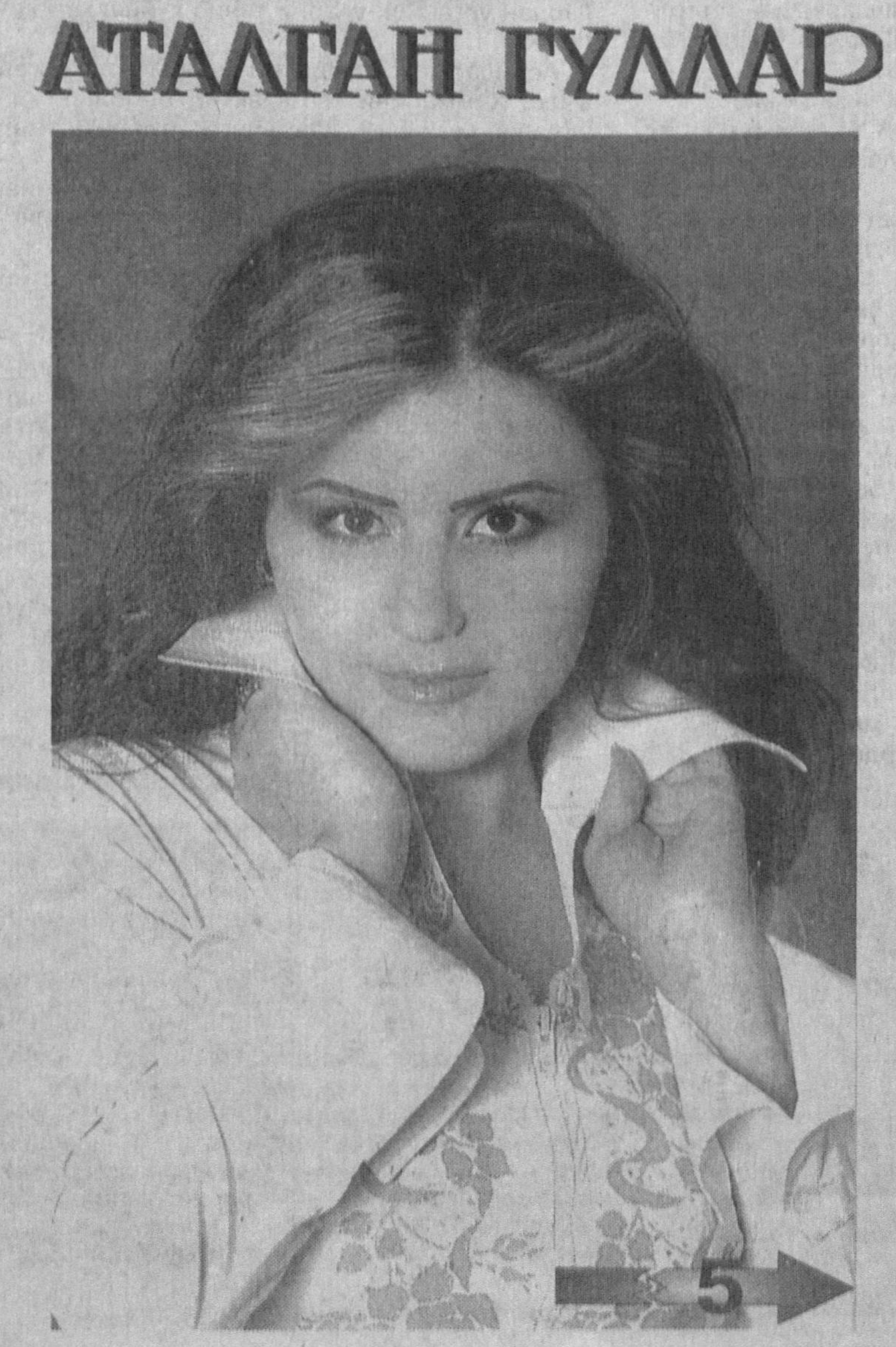

5

ҲУРМАТЛИ МУШТАРИЙЛАР!

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га 2005 йил учун обуна давом этмоқда.

Обуна баҳоси сиз кутганингиздан анча арзон.

Нашр кўрсаткичимиз — 222

Мамлакатимизнинг барча шаҳар, туман ва қишлоқларидаги алоқа бўлимлари ҳамда матбуот тарқатиш муассасаларида сизни кутиб туришибди.

Обуна чекланмаган.

"Ғаллабанк" ҳамкоринг бўлса ҳисобингдан,

"ЎзАС" ҳамкоринг бўлса — йўлингдан адашмайсан!

Ижодий учрашув

«Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси «Меҳр ва мурувват йили» муносабати билан ташкилотларда, олий ва ўрта махсус ўқув юртларида, болалар, қариялар, ногиронлар уйларида устоз санъаткорлар билан учрашув ва концерт тадбирларини ўтказишни анъанага айлантирди.

Ҳамза туманидаги 307-ўрта мактаб ўқувчи ва ўқитувчилари билан таниқли хонанда, эстрада-цирк коллежининг катта ўқитувчиси Ваҳобжон Охуновнинг ижодий учрашуви ана шундай тадбирлардан бири бўлди.

Учрашув давомида Ваҳобжон Охунов таниқли шоир ва бастакорлар Ж.Жабборов, З.Обидов, Ж.Субхон, А.Икромов, Б.Лутфуллаев, А.Расуловлар билан биргаликда яратган қўшиқларини куйлади. Концертда иштирок этган Садоқат Раҳматуллаева, Сарвар Исмоилов, Мурод Абдуллаев, Юлдуз Охунова каби ёш хонандалар ижроси ҳам йиғилганларда яхши таассурот қолдирди.

UJB O'ZUYJOYJAMG'ARMABANK

Imkoniyat yaratamiz

"ҒАЛЛАБАНК" ҲАМКОРИНГ БЎЛСА, ҲИСОБДАН АДАШМАЙСАН!

ВОДИЙЛАРНИ «ЯЁВ» КЕЗГАНДА...

Боши биринчи бетда.

— Нега билиб бўлмас экан? Учрашувга келганида, савол бор, деб қўлингни дадил кўтар. «Номзодхон ука, мана, сиз қишлоқда шароитни яхшилаймиз, ишчи ўринлари яратамиз, деяпсиз. Айтинг-чи, бу ишларни бир ўзингиз эплайсизми, кимнинг маблағи ҳисобига? Сувни қаердан олиб келасиз, газга қувурни гужондан топасиз?» деб сўра. Саволларни олдига тахлаб-сумлаб ташламайсанми. Ана ўшанда, мундоқ гапига аҳамият бер, кимиси ростини айтаяпти, кимиси мўлтонилик қилаяпти, шунга қараб ўзинг ҳал қиласан кимга овоз беришингни...

Ҳокимларнинг қабулхоналари бугун одатдагидан кўра гавжум. Номзодлар бирин-кетин кириб-чиқиб туришибди:

— Ака, шу десангиз, бизнинг ҳам номзодимизни кўрсатишди, ўзингиз қўлламасангиз бўлмайди.

— Э, табриклаймиз, албатта ёрдам берамиз, — дейди ҳоким.

Бошқа нима ҳам дерди. Ҳозир ўзини билган одам бундан ортиқ ваъда бера олмайди. «Ташвиш қилманг, бутун чораларни ишга соламиз, албатта сизни ўтказамиз» деса, ёлғон гапирган бўлади.

Қўшни туманда ҳокимият эшигига туман ҳокимининг «Қиш фаслини иш фаслига айлантирайлик!» деган мурожаати осиб қўйилибди. Маъноси — қиш экан, деб бўш ўтирмайлик, қуёшли ҳар бир кундан унумли фойдаланайлик, далаларга маҳаллий ўғит сочайлик ва ҳоказо.

Ҳокимни топиш қийин. Уяли телефони ўчирилган. Ўринбосарлардан бирининг айтишича, «Тошкентдан комиссия бор, ҳойнаҳой, катта йўл бўйида кутиб турган бўлсалар керак...»

Водийда азалдан одат шу — пойтахтдан катта лавозимли кишилар келадиган бўлишса, ҳокимлар туман, шаҳар, вилоят чегарасида тавозе билан кутиб олишади, мажлис ўтказилиб, қаттиқ-қуруқ гаплар гапирилгач, бир пиёла «енгил» чой ушланилади ва қўшни туман, шаҳар, вилоят чегарасигача кузатиб қўйилади. Ўғда ҳам худди шу сценарий.

Ниҳоят ҳоким билан учрашишга муяссар бўламиз. Хориган, асаблари таранглашган бир ҳолатда. Ҳол-аҳвол сўраймиз. «Э, шу «траншо» пулини ўйлаб топганлар ҳам бор бўлсин-да, — дейди дўпписининг чангини зарб билан қоқар экан. — Уч юздан ортиқ фермер бор. Аксарияти кўпчилиги режасини оширмай уддалаган. Пулини олишга келганда...»

Кейинги туманда иш бошлаганига энди уч-тўрт ой бўлган янги ҳокимни ҳам асабий ҳолда учратамиз.

— Ҳой, барака топгур, қанақа одамсан ўзи, гапга тушунасанми-йўқми? Ишласанг ишла, ишламасанг ишламайман, деб айт...

Салом-аликдан сўнг маълум бўладики, ҳоким бу йилги режани тамомила барбод қилган фермерлардан бири билан орани очиқ қилаётган экан.

— Иш бошлаганимга унча кўп вақт бўлгани йўқ, — дейди у суюқ кўк чойни қайта-қайта қайтарар экан. — Фермерларни йиғдим. Ўзимни таништирдим. Суягим далада, меҳнатда қотганлигини айтдим. Кўплари тажрибали, ишнинг кўзини биладиган одамлар. Лекин ораларида деҳқончиликда адашиб юрганлари ҳам йўқ эмас. Сал бўш келсангиз, муттаҳамлик қилишади. Кўпроқ ўзларини ўйлашади. Очиқчасига гаплашиб олдик. Келинглар, биргалашиб ишлайлик, дедим. Тўғри, адолатли талабларингизни бажариш — мендан, режани бажариш —сиздан. Яна дедимки, ишни қойиллатиб қўйганлар қишда тўй қилса, ўғил уйласа ё келин туширса, дарвозаси олдида елкамга сочиқ ташлаб, қўлимда обдаста — меҳмонларнинг қўлига ўзим сув қуяман, хизматда бўламан. Аммо лўттивозлик қилсангиз, режа бажарилмаса, унда ади-бади айтишиб ўтирмайман, ерингизни оламан-да, қўлидан келадиган бошқа бир кишига бераман. Ҳаммалари рози бўлишди. Ҳар ойда йиғилиб, дилдан гаплашиб оламиз. Бир-биримизнинг хато-камчиликларимизни «анализ» қиламиз. Ҳар гал битта фермер ош дамлайди, дуо-фотиҳа қилиб тарқаламиз.

Мулоқотимиз якуни обуна масаласига бориб тақалади. «Кечирасиз, — дейди ҳоким минг бир хижолат билан, — журналистларда сифат комиссияси бўладими?»

Нима демоқчилигини дарҳол англайман. Лекин худди англамагандай, кўзларига маъноли тикилиб тураверaман.

— Бачкана газеталар жуда кўпайиб кетди-да. Яқинда Тошкентга борувдим. Қайтишда бир даста газета олдик, йўлда ўқиймиз, деб. Ё Худо, шунақа газеталар чиқибдики, ёқангни ушлайсан-а...

Қўшни вилоятга ўтамиз. Катта ҳоким қизиқ бир воқеани айтиб берди. Сир эмас, аҳолининг турли хил тўловлардан, масалан, электр энергиясидан, газдан қарзи бор. Баъзи бировларнинг қарзи юз-юз эллик минг сўмдан ошиб кетган. Янги ҳоким тегишли мутасаддиларни тўплаб, «Қани, менга бир аниқлаб беринглар-чи, ўша қарзини тўламаётганлар кимлар экан ўзи», дея жиддий топшириқ берибди. Мутасаддилар тўрт-беш кун уймауй, ҳовлима-ҳовли юриб топшириқни бажаришибди. Бажаришибдию... бир-бирларига қараб анграйиб қолишибди. Биттаси чинакамига ёқасини ушлаб «Ана холос!» деб юборибди. Гап шундаки, асосий қарздорлар оддий, тирикчилигини бир амаллаб ўтказаётганлар эмас... туппа-тузук амалдорлар, яхшигина мол-мулк эгалари, ишлари юришиб турган, халқ тили билан айтганда, даромад деганлари бир маромда томиб турадиган тадбиркорлар экан. Улар орасида ДАН, ҳуқуқ-тартибот ходимлари, солиқчи, божхоначи, туппа-тузук масжиднинг дуппа-дурустгина имоми ва яна бир қанча лавозим эгалари бор эмиш. Оддий фуқароларнинг қарзи уч ой-тўрт ойлик бўлса, мансабдорларнинг қарзи йиллаб йиғилиб, семириб, бўртиб ётганмиш. Шаҳар марказида «дом»и, чеккароқда ҳовлиси бор, ҳар эҳтимолга қарши яна битта «дом» олиб, яна битта шинамгина ҳовлини кўтириб ясатиб қўйганлар тўловларини тўламай, гирромлик қилиб келишаётган экан.

Ҳоким вилоят газетасининг бош муҳарририни чақирибди:

— Қарздорлар рўйхатини газетада эълон қилинг!

Бўпти тўполон, бўпти тўполон. Кап-катта одамлар ҳокимиятга қўнғироқ қилиб: «Болалар сал фаромуш бўлишган экан, бугун эрталаб икки юз йигирма мингни шахсан ўзим тўлаб келдим...», «Сал англашилмовчилик бўлибди-да, бошқа такрорланмайди, ўзим бориб тўладим, бир-икки ой олдинга ҳам тўлаб қўйдим. Беш минут вақтингизни аямасангиз, бориб квитанциясини кўрсатар эдим...», «Минг бор узр, биздан ўтибди, бошқа қайтарилмайди...»

Бу гапни, аслида, ёзмоқчи эмасдим. Тошкентга қайтаётиб бир жойда нафас ростлагани тўхтадик, машинага бироз дам бердик. Тасодифан бизга ҳамроҳ бўлиб қолган бир йигит, худдики, қарздорлар воқеасидан хабардордай, шундай деб қолса бўладими:

— Ака, мана сиз, ҳойнаҳой мухбир бўлсангиз керак, ҳар замонда телевизорда чиқиб турасиз. Худо хоҳласа, ҳаётимиз бундан ҳам яхши бўлади. Битта ўғлим Англияда ўқиб келди, биттаси «Шарқшунослик»да. Тўртинчи курс. Мана шу «Тико»чани олганимга беш йил бўлди. Кунига бир марта Тошкентга келиб кетаман, йўловчи ташиймиз. Тирикчилигим ёмон эмас. Аммо, билазисми, қонунларга, давлатимизнинг, Президентимизнинг талабларига риоя қилмаётган амалдорлар жуда кўп. Кеча Сирдарёда айтилган гапларни эшитган бўлсангиз керак. Оддий одам Худодан ҳам, қонундан ҳам қўрқади, давлатнинг молига кўз олайтирмайди. Бир нима қилса — тирикчилик важидан қилади. Ўшанда ҳам инсоф билан қилади, беш бармоғини оғзига тиқмайди. Нима демоқчиман? Ошиб-тошиб кетса ҳам бўлди, бас, демайдиганлар бор. Улар тушуниб туриб, қилаётган иши жиноят эканлигини била туриб қилади. Президентимиз қанча-қанча одамларнинг гуноҳидан ўтдилар. Менга қолса, билиб туриб хато қилганларни, нафси ҳакалак отганларни кечирмаслик керак...

Тошкентга яқинлашиб қолдик. Дарвоқе, сафаримиз сўнгида Хўқанди латифда бўлганимизни ёзиш ёдимдан кўтарилай дебди. Бу ерда ҳам янги ҳоким. Қисқа вақт ичида анча иш қилинган. Шаҳар кўчаларига нур киргандай. Лекин иш кўп, муаммо ундан кўп. Ўша куни шаҳарнинг бир қисмида электр ўчиб қолган экан, ҳокимият телефонлари тинимсиз жиринглаб турди. Навбатчи йигит ҳар бир қўнғироқ қилувчининг исми, фамилиясини, яшаш манзилини ёзиб олади. Қулоғимга чалинганлари:

— Ака, тушундим, исмингизни айтинг, ким, Назмиддинов, манзилингиз: Абдулла Қаҳҳор кўчаси, 20, Ёзиб олдим. Озроқ сабр қилинг, албатта ёқтириб берамиз... Алло, опажон, эшитмаганимиз. Э, тўймидир, оббо, ҳозир тезлаштирамиз... Алло, менми, ҳоким ёрдамчисиман, тинчликми? Эртага эрталаб боришади, албатта ёрдам берамиз...

Эртасига эрталаб йўлга тушамиз. Аммо шу ерга келганда омад биздан юз ўгиради. Шаҳардаги жамики бензин қуйиш шохобчалари тақа-тақ ёпилган. У кўчадан бу кўчага бориб-келавериб тинкамиз қурийди. Мелиса йигитлардан бирига мурожаат қиламиз: «Ака, меҳмонмиз, йигирма литр бензин топилмайдими, а?» Мелиса йигит йўл кўрсатади:

— Тўғрига борасизлар, светофордан чапга, уч юз метрдан кейин ўнга, яна чапга. Ўша ерда бензин доимо бўлади.

Худди шундай қиламиз. Мана, ўша тайинланган манзил: Усмон Носир кўчаси, 136-уй. Қанча бензин керак, марҳамат. Литри 500 сўм.

— Бензинингиз тозами? — сўраймиз Умиджон исмли бензинфурушдан.

— Качествосига гарантия бераман, — дейди у ишонч билан. — Ана, Марғилонга боринг, бензинга ҳар балони қўшиб расво қилишади. Биз тоза иш қиламиз.

Умиджоннинг ёрдамида машина бакини тўлдириб орқага қайтамиз. Чорраҳада бизга йўл кўрсатган йигитга кўзимиз тушади.

— Бензин бор эканми?

— Раҳмат, ака, ишимиз битди. Бензин сероб экан.

— Ҳар замонда бир-икки кун шунақа бўлиб туради. Хафа бўлмайсизлар...

— Атайлаб қилишади, — дейди ҳайдовчи йигитлардан бири хуноби ошиб. — Керакли жойларга ғамлаб қўйишади-да, бензоколонкаларни чиппа ёпишади. Жарақ-жарақ пул капалакдай келиб турса бўлди-да.

Ҳайдовчимиз машинани катта йўлга бурганида Қўқон шамоли сал жонланиб, ёмғир аста шивалай бошлади...

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

КОНСТИТУЦИЯ ВА МИЛЛИЙ МАДАНИЯТИМИЗ

Боши биринчи бетда.

Халқ маънавий-маданий қадриятларнинг ижодкоридир. Конституция, унинг принциплари ва қоидалари ҳам ана шундай ижоднинг бевосита самарасидир. Бошқа маданий ижодиёт маҳсуллари қатори конституциявий нормалар ҳам шахснинг ўзлигини англаши, ўз салоҳияти ва қобилиятини рўёбга чиқариши, пировардида фаол инсонлик тарзида майдонга чиқиши ҳамда ижтимоийлашуви учун кўмаклашади. Конституциявий нормалар шахснинг ўз иқтидори ва истеъдодини намоён этишга шароит, яъни нормал норматив-ҳуқуқий муҳит яратади. Улар ўз моҳиятига кўра миллий маданиятнинг ижтимоий-норматив шаклидир. Бу нормаларга қатъий риоя этиш нафақат мустаҳкам ҳуқуқий тартибни, балки юксак маданиятни ифода этади.

Конституция мазмунида мужассамлашган ўзбек миллий маданияти ва миллий мероси узоқ асрлар қаърига бориб тақалади. Унинг таркибига миллий давлатчилик тажрибаси, сиёсий ва ҳуқуқий-маданий мерос, маънавий-маданий, илмий-маърифий ва адабий мерос, умуминсоний маданий қадриятлар таъсирида шаклланган мероснлар киради.

Ўзбек халқи ҳам, барча халқлар сингари асрлар мобайнида сақланиб-сайқалланиб келган миллий урф-одат, расм-русуми, удуми ва анъаналарига эга. Буларда ўзбек халқининг миллий хусусиятлари, юриш-туриши, ғурури, ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, дини, ҳуқуқий онги ва умуман, маънавий-маданий дунёси акс этади. Ўзбек халқининг маънавиятида миллатнинг ўтмиши ва ҳозирги куни ҳам ўз ифодасини топган. Бу маънавият жамият, оила ва айниқса ўсиб келаётган ёш авлод учун муҳим тарбиявий аҳамиятга эга. Чунки болаларимиз ана шу кўз илғамас миллий ҳис-туйғу ва онг, аждодлар хотираси таъсирида маънавий тарбия оладилар. Ушбу туйғулар она алласию она тили ила онгимизга кира боради.

Асрлар давомида аждодларимиз ҳаётида шаклланган миллий-маданий анъаналарни ва урф-одатларни қадрламаслик маънавий тубанликдир. Бой, қадимий ва навқирон маънавиятимиз дурдоналари миллий маънавий инқирознинг олдини олиш ва миллий маънавий камолотга эришишда муҳим омилдир.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Ҳаётимизда бўлаётган ўзгаришларнинг илдизи халқимизнинг маънавий ўзгаришидир. Она тилимизнинг азалий ҳақ-ҳуқуқлари тикланиши, ҳуқуқий ўзбекона урф-одатларимизнинг ҳаётдан ўрин олаётгани, қадриятларимизнинг ўрнини топаётгани ҳам одамлар кайфиятига таъсир кўрсатмоқда».

Тил миллий маданиятнинг энг таъсирчан, энг оммалашган шаклидир. Жаҳон цивилизациясини тилсиз тасаввур этиш мумкин эмас.

Конституциямизнинг 4-моддасида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилгани қайд этилган. Шунингдек, Конституциямизда Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади, дейилган.

Истиқлол шарофати билан ўзбек тилининг аҳамияти ва ўрни қайта тикланди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўртинчи сессияси 1995 йил 21 декабрда янги таҳрирда «Давлат тили ҳақида» Қонун қабул қилди. Қонунда ўзбек тили ўзбек халқининг маънавий мулки эканлиги, унинг равнақи, қўлланиши ва муҳофазаси давлат томонидан амалга оширилиши белгилаб қўйилган. Ўзбекистонда олий давлат ҳокимияти, маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органлари фаолияти, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг ҳисоб-китоб, статистика ва молия ишлари ўзбек тилида юритилмоқда. Республиканинг маъмурий-ҳудудий бирликлари, майдонлари, кўчалари, географик номларга ягона миллий шакл берилди ва ўзбек тилида ифодаланади. Натижада ўзбек халқининг, мустақил давлатимизнинг қадр-қиммати тикланди ва мустаҳкамланди. Шунингдек, Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллатларнинг тиллари, маданиятлари, анъана ва урф-одатлари ҳурмат қилинади ва уларнинг сақланиб қолиши ва ривожланиши учун барча шарт-шароитлар яратилган.

Ўзбек халқи ўз тарихи давомида кўплаб жаҳоншумул алломаларни, олиму давлат арбобларини етиштириб берган.

Улуғ бобокалонларимиз Муҳаммад Мусо ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Баҳоуддин Нақшбанд, Хўжа Аҳмад Яссавий, Мирзо Улуғбек, Маҳмуд ибн ул-Ҳусайн ибн Муҳаммад ал-Кошғарий, Абулқосим ибн аз-Замахшарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобурлар ана шундай қомусий илм соҳиблари бўлган. Буюк аждодларимиз башарият маданиятини яратишда бевосита иштирок этганлар, бу ишга улкан ҳисса қўшганлар. Шунинг учун ҳам ўзбек миллий-маданий мероси жаҳон маданиятининг ажралмас таркибий қисмидир. Ўзбекистон теран давлатчилик илдизларига эга бўлган ўзига хос сиёсий, ҳуқуқий, маданий мерос соҳибидир. Милоддан олдинги даврлардаёқ ҳудудимизда давлат ва ҳуқуққа оид институтлар тараққий этган. Айниқса, Мовароуннаҳрга ислом дини кириб келганидан сўнг ислом маърифатига, ҳуқуқшунослиги ва жаҳон ҳуқуқий маданиятига улкан ҳисса қўшган ҳуқуқшунослар етишиб чиқиб, фаолият кўрсатганлар.

Оламда тенгсиз маданият, тарих, сиёсат ва ҳуқуқшунослик ёдгорликлари ҳисобланмиш «Темур тузуклари», «Бобурнома», «Зафарнома» каби асарлардаги адолат мезонлари, миллий қадриятлар Конституциямиз руҳига сингдирилган.

Таниқли хорижлик олим Д.Логафет Амир Темур ҳақида шундай ёзади: «Европада конституция ҳақида оддий тушунчага ҳам эга бўлишмаган даврларда унинг давлатида конституциявий қонунлар мажмуаси — «Тузук» мавжуд бўлган».

«Темур тузуклари»да давлат тузилишининг асосий бўғинлари, уларнинг вазифа, функциялари, вазирларнинг фаолиятлари, турли хил ижтимоий гуруҳлар, табақаларга муносабат, қўшин тузилиши, давлатнинг молия ва солиқ сиёсати, мулкий муносабатлар ҳамда шу сингари долзарб масалалар, уларни ҳал этиш йўллари аниқ ифодаланган. Шунингдек, тузукларда ҳар бир масалани ҳал этишда, воқеа, ҳодисаларни таҳлил этганда холис кўз билан ёндашиш, фуқаро аҳлига жабр қилмаслик, юртга хиёнат этмаслик, дину диёнатга, қонун устуворлигига қатъий амал қилиш, адолат ва ҳақиқат мезонлари билан фаолият юритиш лозимлиги таъкидлаб ўтилган. Булар Амир Темурнинг нечоғлик юртпарвар, фуқаропарвар бўлганлигини, мамлакат халқи, турли ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги тотувлик, аҳилликка, уларнинг манфаатларини қонун йўли билан ҳимоя қилишга биринчи даражали эътибор берганлигини кўрсатади.

«Тузуклар»да «... турку тожик, арабу ажамнинг турли тоифада ва қабилаларидан бўлган ва менинг паноҳимга кирган кишиларнинг улуғларига ҳурмат кўрсатдим, қолганларини ҳам ўз ҳолига яраша сийладим. Яхшиларга яхшилик қилдим, ёмонларни эса ўз ёмонликларига топширдим...», деб таъкидлашининг ўзиёқ Амир Темур юргизган сиёсатнинг асл моҳиятини кўрсатади.

Шу биргина мисолда боболаримизнинг бизга қолдирган маданий мероси нақадар бой эканлиги ва улар Асосий қонунимизда ҳам акс этганлигини кўришимиз ва англашимиз мумкин.

Тарихи бўлмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмайди, деб бежиз айтилмаган. Юртбошимиз тўғри таъкидлаганидек, минтақамизнинг қадимий тарихи ва маданияти, бунда яшаб ўтган Шарқ мутафаккирлари ва файласуфларининг жаҳон маданиятини ривожлантиришга қўшган ғоят катта ҳиссалари ҳам бу ерда яшаётган одамлар турмушининг барча томонларига сезиларли таъсир ўтказмоқда. Ўтмишдаги алломаларнинг бебаҳо мероси қанчадан-қанча авлодларнинг маънавий-руҳий онги ва турмуш тарзини шакллантирган эди.

Бу фикр Конституцияда ҳам ўз ифодасини топган бўлиб, у фуқароларимиз зиммасига ана шу тарих дурдоналарини авайлаб-асраш мажбуриятини юклайди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 40-моддасида «Фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб-асрашга мажбурдирлар. Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир», дейилган.

Ўзбекистон ҳудудидаги 9 мингдан зиёд тарихий, маданий, меъморий ёдгорликлар ўзбек халқи бекиёс маданий меросининг намуналаридир. Уларни таъмирлаш, тиклаш, сақлаб қолиш ва келажак авлодларга етказиш ҳар биримизнинг маънавий, қолаверса, ватанпарварлик бурчимиздир.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятида тарихи, маданияти билан ўтмишда ҳам, ҳозирда ҳам ўз ўрни ва мавқеига эга. Шунинг учун ҳам ўзбек халқининг дунё маданиятига қўшган ҳиссасини эътиборга олган «ЮНЕСКО» республикамиз ҳудудидаги улкан тарихий, маданий меросга доир айрим ёдгорликларни ўз ҳимоясига олган. Бу муҳим масалаларнинг Конституцияда ўз ифодасини топганлиги ҳар биримизнинг ҳозирги ва келажак авлод олдидаги масъуллигимизни оширади. Шу билан бирга ўзимизнинг бу йўлдаги инсонийлик бурчларимизни тўлиқ адо этишимизни тақозо этади.

Нодира ОЧИЛОВА,
Ўзбекистон Республикаси
Конституциявий суди эксперти

2004 йил — Меҳр ва мурувват йили

Меҳр-мурувват дегани бойроқ одамнинг имконияти бундайроқ бошқа бировга марҳамат кўрсатишигина эмас. Тассуфки, жуда кўпчилик шундай ўйлайди ва янглишади. Аслида, боболаримиз бу ҳодисани бошқача тушунган ва ўзгача талқин этган. Жумладан, ҳазрат Навоий фикрича: «Мурувват барча бермакдур, емак йўқ». Яъни бойлигининг миллиондан зарра бўлагини ҳадя этмоқ мурувват эмас. Бунинг номини бурч дейдилар. Чинакам мурувват ўзида бор бўлган сўнгги нарсани ҳам заррача оғринмай ҳадя эта олишдир. Бу дегани мурувват ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди, деганидир.

«УМРИНГКИ ЎТАР ЭКАН — МУРУВВАТ АЙЛА...»

Шукрона шундаки, бундай инсонлар бизнинг замондошларимиз орасида ҳам бор. Шулардан бири... Сезиб турибман, хўш, ким экан у, деган савол сизни бетоқат қиляпти. Хотиржам бўлишингиз учун айта қолай, унинг касби шифокор. Ҳар ҳолда, бир фикримга қўшилсангиз керак, айниқса, бугунги бозор ислоҳотлари шароитида шифокордан бойвачча чиқиши қийин. Оқ халатни бозор растасига алмашганлар бундан мустасно, албатта. Шу жиҳатдан, шифокорнинг мурувввати қандай бўлиши сизни қизиқтириши табиий.

Хў, гапни чўзмасдан, унинг кимлигини айта қолмайсанми, дейишгача бордингиз-а! Мен эса ўзини зиёлиман деган ҳар бир одам Унинг Жуманазар Бекназаров эканлигини аллақачон билиб олди, деб ўйлабман. Унинг тиббиёт фанлари доктори, профессор эканлигини, касални даволагани учун ҳақ талаб қилмаслигини, боз устига, аллақачон шеърий тўпламлар, достонлар нашр эттирган шоир, тиббий-адабий бадиа ва эсселари китоб бўлиб чиққан адиб, долзарб мавзуларда кўплаб мақолалар ёзган яхши публицист ҳам эканлигини айтишим шарт эмас. Буни кўпчилик билади. Мен унинг ҳамма ҳам билавермайдиган жиҳати — чинакам мурувват соҳиби эканлиги ҳақида ёзмоқчиман.

Таъкидлаганимдек, у молпараст эмас. Лекин ҳалол топган озгина маблағини, ҳеч бир иккиланмай, бошқалар билан баҳам кўра олади. Муҳими, топганини улфатчиликка, маишатга эмас, илмга, маърифатга сарфлайди. Биргина мисол. Ҳар йили, Наврўз арафасида Жуманазар ака бир-икки энг яқин зиёли дўстлари билан ўзи туғилиб ўсган Қамаши тумани Қамай қишлоғига боради. Кўклам сайлига эмас, ўзи ўқиган мактабга. Ҳар йили миллий байрамимиз кунларида мунтазам равишда мактабнинг ҳар бир синфидан иккитадан энг аълочи ўқувчиларга стипендия беради. Мактабга зарур ўқув қуроллари ҳадя этади. Ортиқча пулларини қаерга қўйишни билмаганидан эмас, буни виждон амри ҳисоблагани учун.

— Болаларда илм-маърифатга юксак рағбат уйғотишимиз керак, — дейди Жуманазар Бекназаров. — Бусиз чинакам тараққиётга эришиб бўлмайди.

Энг муҳими, у буни гапдагина айтиб қолмай, бу йўлда амалий ҳаракат ҳам қиляпти. У ишхонасидан таътилга чиқди дегунча дам олиш учун санатория ёки курортга кетмайди. Бутун таътил давомида бир ой ўзи туғилиб ўсган қишлоқ врачлик пунктида ўтириб, ўша атрофдан келган беморларни беғараз даволайди.

— Чарчамадингизми, ҳорманг, — дейман унга.

— Чарчашга ҳаққимиз йўқ, — жавоб беради у.

Мен бу йил газетадаги ишларимдан таътилга чиққанимни айтганимда, койиб берди. Биласизми, у менга нима деди:

— Шу ёшда ҳам таътилга чиқадими?!

Биздан катталар атоқли ёзувчимиз Одил Ёқубов ҳам таътил борасида ёшларга шундай деганларини айтадилар.

Тасаввур қилинг: мамлакатимиздаги ҳар бир қишлоқ ёки тумандан ҳеч бўлмаганда биттадан худди Жуманазар акадай фидойи шифокор ёхуд ўз бурчини англаган ўқитувчи, куюнчак агроном, мулкдор, тадбиркор чиқса. Эл молини туя қилишни эмас, элнинг корига ярашни ўйласа. Бу йўлда молини ҳам, жонини ҳам аямаса... Бундай ташаббус қанот ёйиши, юртга барака ёғиши шубҳасиз. Лекин, афсуски, бундайлар кўп эмас. Ҳеч бўлмаса, борини қадрлашни ўрганишимиз керак. Ахир оқибат деган тушунча ҳам борку дунёда... Агар бу тушунча жамиятнинг яшаш тарзига айланса, ҳазрати инсоннинг қадри ундан фақат фойда етиб турганидагина эмас, ҳар доим ҳам сарбаланд бўлади.

Яна бир мулоҳаза. Қанийди, ўзи туғилиб ўсган масканга мактаб, тиббий муассаса, кутубхона қуриб берадиган мардлар кўпайса. Бундан фақат миллат ютарди, мамлакат наф кўрарди.

Мурувватга қўйиладиган муҳим талаб — муайян ишни қойилмақом қилиб адо этдим, деган даъводан йироқ бўлиш. Акс ҳолда бунинг отини хўжакўрсин дейилади, риё дейилади. Ҳазрат Навоий таъбири билан айтганда эса: «Футувват барча қилмақдур, демак йўқ».

Лекин таассуф... ҳар доим ҳам бу ўгитга амал қилолмаяпмиз. Яқинда телевидениеда бир кўрсатув бўлди. Бир ҳомий, эҳтимолки, мулкдор тинчлигимиз учун жонфидолик қилиб вафот этган юртдошимиз оиласини журналистлар иштирокида зиёрат этди. Ҳатто унинг олиб борган икки пакет ҳадяси ҳам то у машинадан тушиб ҳовлига келгунча кўрсатиб турилди. Балки оғамиз бу туҳфани чин кўнгилдан олиб боргандир. Бироқ... истиҳола ҳам керак. Журналист синглимиз берган саволлардан эса наинки марҳумнинг қизчаси (у йиғлади, эзилиб кетди), кўрсатувни томоша қилаётган менинг ҳам бағрим тилинди. «Унинг кўнглини кўтариш учун бордингизми ёки хўрлашга», дегим келди. Андиша ҳам зарур ахир.

Жуманазар Бекназаров эса зикр этганимиз — хайрли ишларни одамлар миннатдор бўлсин учун, мухбирлар газетларда ёзиши учун қилмайди, зинҳор. Бу унинг учун ҳаётий аъмолга айланган. У бошқача бўла олмайди, ўзгача яшаш қўлидан келмайди.

Саҳар пайтида бу ҳақда ёзар эканман, турли андишага ҳам бордим. «Сирини очганим» учун мендан хафа бўлмасмикан... Ўйлаб-ўйлаб ёзишга қарор қилдим. Чунки ниятим — холис. Қолаверса, яхшиликни эътироф этиш, яхшилардан ўрганиш, уларни таниб қўйиш ҳам керак-ку!

Аслида, бизга кашфиёт учун мавзу қолган эмас. Ҳаммасини мутафаккир боболаримиз уддалаб кетишган. Уларнинг ўгитларига амал қилсак бўлди, ҳаммаси яхши бўлаверади. Хожаи жаҳон Абдулхолиқ Ғиждувоний бобомиз: «Умрингки ўтар экан, мурувват айла. Қўлингки тутар экан, саховат айла» деган пурҳикмат сўзларни бундан тўққиз аср муқаддам айтиб қўйган.

Бу ўгитларга амал қилиш ҳаётимизга мазмун бағишлайди. Кўнгилларга нур улашади. Ўтаётган ҳар бир йилни муайян ном билан аташ, шу жиҳатдан ҳам, алоҳида аҳамиятга эга. Бу дегани ўша қадриятлар шу ном билан аталган йилдагина эсланади, дегани эмас. Бинобарин, бу орқали бутун жамиятнинг эътибори бебаҳо қадриятларимиздан қайсидир бирига қаратилади. Унинг моҳияти янада теранроқ англанади, уни ҳаётга татбиқ этиш борасида хайрли ишлар амалга оширилади. Шу жиҳатдан, ўтаётган Меҳр ва мурувват йили ҳам ҳаётимизда муайян из қолдириши шубҳасиздир.

Нурбой АБДУЛҲАКИМ

САНЪАТИМИЗНИНГ МОСКВАДАГИ ЭЪТИРОФИ

Боши биринчи бетда.

Театрнинг Москвага сўнгги сафари 1977 йили — бундан йигирма етти йил аввал амалга ошган эди. Ўшанда Ш.Бурҳонов, О.Хўжаев, С.Эшонтўраева, Н.Раҳимов, З.Ҳидоятова каби атоқли актёрлар театр ижодий жамоасига бош бўлган бўлса, куни кечаги сафарда эса Ё.Аҳмедов, Э.Комилов, Т.Мўминов, Д.Икромова, Ж.Зокиров, С.Раметова каби санъаткорларимиз москваликларнинг олқишига сазовор бўлдилар ва ўзбек театр санъати ишончли қўлларда эканлигини исботладилар.

Ёқуб Аҳмедов ва Валижон Умаров бошчилигидаги театр жамоаси бу сафарга жиддий ҳозирлик кўрди. Ташкилий ишлардан ташқари москваликлар ҳукмига ҳавола қилиниши керак бўлган спектакллар Малий Бронний театри саҳнасига мослаштирилиб, қайта жило берилди. Кўчма декоратсиялар яратилди. Спектаклларнинг матни рус тилига таржима қилинди. Синхрон таржиманинг мукаммал бўлиши устида ҳам жиддий ишланди.

Театр москвалик томошабинларга тўртта — «Донишманд Натан», «Аёлғу», «Қирмизи олма» ва «Ўтган замон ҳангомалари» — спектаклларини намойиш этди. Гастролларнинг очилишида Ўзбекистоннинг Россиядаги элчиси Б.Исломов, Гёте марказининг МДҲ мамлакатларидаги бошқаруви директори ва Москвадаги Миллий театр раҳбарлари ҳозир бўлдилар. Томошабинлар ўзбек таомлари ва меваларидан тотиб кўрдилар.

Намойиш этилган спектакллар томошабинларда илиқ таассурот қолдирди. Томошаларнинг кўплигидан бироз «эркалаб» қолган москвалик томошабинни ҳаяжонга солиш осон иш эмас. Аммо залда ҳар дам-ҳар дам кўтарилиб турган олқиш садолари санъаткорларимиз бу ишни муносиб бажараётганларидан далолат бериб турди. Гастрол томошаларига қизиқиш борган сайин кўпайиб борди. Сўнгги спектакл — «Ўтган замон ҳангомалари» намойиш этилганда эса, зал лиқ тўлган эди. Томоша тугагач, миннатдор москваликларнинг олқишлари актёрларни саҳнада узоқ ушлаб қолди.

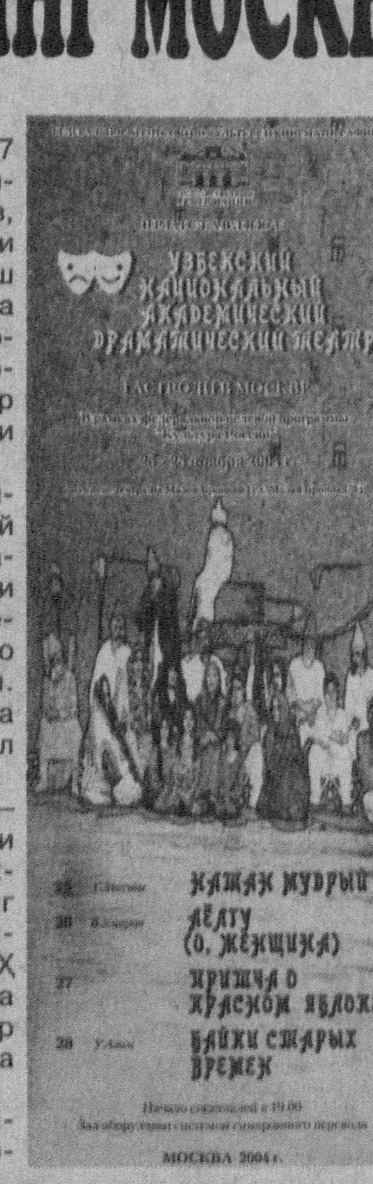

Театршунослар «Донишманд Натан»даги долзарб фалсафани, «Аёлғу»даги теран маънони, «Қирмизи олма»даги актёрларнинг маҳоратини, «Ўтган замон ҳангомалари»даги ҳаётнинг кенг манзаралари моҳирона кўрсатилганини алоҳида таъкидладилар.

Шу ўринда гастролларнинг муваффақиятли ўтишида Ўзбекистондаги мутасадди ташкилотларнинг ҳамда Москвадаги Миллий театр раҳбариятининг моддий ва маънавий қўллаб-қувватлаши катта аҳамият касб этганлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Уларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли бу сафар санъаткорларнинг обрў-эътиборига муносиб тарзда ўтди.

Театр сафардан қайтиб келди. Яна қизғин ижодий ишлар бошлаб юборилди. Янги йил томошаларига тайёргарлик авж олган. Яқин кунларда эса А.Кассонанинг «Дарахтлар тик туриб ўлади» драмаси асосида Валижон Умаров саҳналаштираётган спектаклнинг премераси бўлиб ўтиши кутилмоқда.

Мўмин ҚОБИЛ

ҒОЛИБЛАРНИ ҚУТЛАЙМИЗ!

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги ҳамкорликда эълон қилган спорт мавзуидаги энг яхши асарлар танлови якунланди.

Биринчи мукофот берилмади.

Иккита иккинчи мукофот:

Шоир **Асрор Мўмин**га кейинги йилларда турли нашриётларда чоп этилган «Президент. Спорт. Ғалаба», «Сенинг юлдузларинг, Ватан», «Қалбингда Алпомиш яшасин» китоблари учун;

Шоир **Исмоил Тўхтамишев**га шу йил «Шарқ» нашриётида чоп этилган «От йигитнинг йўлдоши» китоби учун;

Учта учинчи мукофот:

Ёзувчи **Дилмурод Жабборов**га «Бухоро» нашриётида 2003 йили чоп этилган «Бухоро полвонлари» китоби учун;

Публицист **А.В.Анисимов**га шу йил «Кураш» журнали нашриётида чоп этилган «Дорога к рингу» китоби учун;

Ёзувчи **Фотима Шарипова**га 2002 йили «Шарқ» нашриётида чоп этилган Руфат Рисқиев ҳақидаги «Матонат» китоби учун берилди.

Шунингдек, ёзувчи **Адҳам Даминов** «Янги аср авлоди» нашриётида чоп этилган «Футболчи» қиссаси учун, ёзувчи **Ғози Раҳмонов** «Насаф» нашриётида босилган «Ориятнинг шажараси», «Соҳибқирон юртининг полвонлари», «Қодир полвоннинг юртига қайтиши» китоблари учун, қўшиқнавис шоир **Ямин Қурбон** шу йил Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан нашр этилган «Нур чақнасин танангда» қўшиқлари тўплами учун рағбатлантирувчи мукофот билан тақдирландилар.

Танлов ғолибларини самимий қутлаймиз!

Гулистон МАТЁҚУБОВА,
Қорақалпоғистон халқ шоираси

УМР ФАЛСАФАСИ

Куз кирди...
Боғларда нашвати шарбатга тўлди,
Анжирлар симирди қуёш меҳрини.
Тераклар қўлида ҳорғин мудрар ёз,
Япроқларга жамлаб қуёш сеҳрини.

Салқин жунжиктирар бутун вужудни,
Саратон дамларин хотирга солиб.
Шамоллар сиз қайга шошасиз бирдан,
Ҳали кузга эрта, қаранг, ёз ҳолин.

Ёз кезар боғларда... Олмалар тўлиб,
Оқариб, қизариб, пишар тонгларда.
Ёмғирларнинг салқин нафаси бўлиб,
Намхуш шамол келар дарё ёқлардан...

Мен ўлчай бошлайман ўтган кунларим,
Йўқ, кунларни эмас, ҳафта, ойларни...
Йўқ, ойларни эмас, ўтган йилларни,
Гоҳ қуриб, гоҳ тўлган жилға-сойларни.

Улар қайда қолди, боғлар олдими?
Гуркираган боғми, қуриган боғми,
Тортилган дарёми, қайтган денгизми,
Бўшашган ўримми, оқарган сочми?

Ё совуққон фикр, пушмон, андиша.
Кетди... Энди келмас
Лекин ҳар кузда,
Такрорланаверар бугунги сурат,
Қайтиб келаверар бугунги ҳолат.

Мен унда Гулистон исмли қизмас,
Узун терак бўлиб, ё чинор бўлиб.
Ё бир лаҳзу бутун муҳаббати-ла,
Барқ уриб очилган қизил гул бўлиб,
Такрорланаман.
Мен унда бўлмасман, замин бўлади.
Менинг миттигина жонларим билан,
Ожиз ҳаяжоним билан кўкарган,
Нозик майса бўлар дардим кўтарган.
Дарёлар бўлади — сувлари аччиқ.
Кўзларим ёшидан шўр ҳамда тахир,
Кенг уфқлар бўлади... кўнглимдай... фақат,
... Фақат такрорланмас мен ўтган умр.

Қайси аср бўлар унда билмасман.
Оёқ изларимни кўмади қумлар.
Ёз, куз келаверар, бир мен келмасман,
Ва бу кенгликлардан ўтади кимлар.
Йўл деб ўйлаганим умр тугайди,
Тугайди заминга бошини уриб.
Йўлнинг тугар жойи шаҳар ё кўча.
Ё тўқай,
Ё соҳил
ёки кенгликлар,
Умр эса тугар оёқ остида,
Кафтдеккина ерда тугайди умр.
Шамол ўқий бошлар узун қасида,
Ечилар шу замон афсун ва сеҳр.
Одам қайга бошлар ўзин аслига,
... Ҳа, у олдин бир кафт, бир чимдим тупроқ
Бир ҳовуч сув эди тиниқ покиза.
Тоғлар баланд эди,
Йўл эди узоқ,
Тупроқдан ясалган зангор бир кўза,
Ниҳолга эгилиб қуяр эди сув.
Мен эса ҳаётга келмасдан олдин,
Настарин гул эдим, тонг каби сулув...

Туғилдим, яшадим,
Гулистон бўлдим.
Баҳор эркалатди, гулларни севдим.
Умрни йўл дедим, узун йўл дедим.
Одамлар, одимлар,
гуллар, дарахтлар,
Хаёлига узун йўлдек бойландим.
Ҳаяжон, кулфатдан,
Гоҳ қувонч, бахтдан...
Юракларда кўрдим шу йўлнинг бошин,
Дедим, юраклардай бу йўллар нотинч.
Кимларгадир бу йўлда қоқилган тошнинг,
Кўзларида кўрдим қотиб қолган ўч...

* * *

Ҳали ёз тугамай куз кирса бирдан,
Тугаса мен йўл деб ўйлаган умр.
Хазон ранги урган япроқлар билан,
Маъюс сирлашаман,
Пичирлайман, хайр!
Хайр ёзим,
Хайр, гуллаган фасл.
Йўл ҳам тугаб қолди
Юлдузлар сўнди,
Янглишибман умр йўл эмас экан,
Умр ёнаётган аланга-гулхан.

Ҳа, умр бу ёнғин, гурлаган гулхан,
Гоҳ чарсиллаб қолар, аланга олиб
Гоҳ тутай бошлайди зах тортган хазон,
Гоҳ қизарар чўғлар ёнмоқдан толиб..
Ўз вақтидан бурун куз кирди мана,
Боғлар алангаси — инграйди армон.
Алвон хазонларни ким кўрган тонгда,
У оловга ўхшар, лекин тутайди.
Бутун ёз қўшиғи ҳазин оҳангда,
Хазонлар бағрида ғамгин тугайди...

Куз кирди..
Бунчалар тез кирди.

Исмоил ТЎХТАМИШЕВ

ПЕШВОЗ ЧИҚАР ҲАР ТОНГДА ОФТОБ

ЮНЕСКО Бош конференцияси 32-сессиясида Қарши шаҳрининг 2700 йиллигини халқаро миқёсда нишонлаш тўғрисида қарор қабул қилинди.

ҚУТЛОВ

Ардоқлидир буюк Самарқанд,
Бўй-басти тик шаҳарлар аро.
Мозийларга илдизи пайванд,
Азим Хева, улуғ Бухоро.

Ютуғига дунё берган тан,
Ҳудудлар кўп Турон бағрида.
Муқаддасдир мудом номус, шаън,
Мужассамдир ҳикмат барида.

Дунё муҳтож меҳр-шафқатга,
Ҳали қанча ечилмаган сир.
Муҳрлаган номин абадга
Шу эл суюк фарзандларидир.

Бурканганди қадами шонга,
Зафар унга доим бўлган эш.
Машҳур мудом кўҳна жаҳонга,
Амир Темур юрти шаҳри Кеш.

Элу юртга текканнинг нафи,
Ўчмагайдир ёди ҳам ҳаргиз.
Кенг оламда донишлар сафи
Кемтик бўлар Насафийларсиз.

Интилганлар билмасдан тиним,
Ўқимоқни қилганлар одат
Олисларда топганлар қўним,
Тарих бунга берар шаҳодат.

Дунё билар улар билмини,
Нур-зиёси дилни этгай ром.
Элга ёймиш калом илмини,
Абул Муийн Насафий бобом.

Ҳинд ерида юмган кўзини,
Армонлари тош қотган қат-қат.
Шеърга солган юрак сўзини,
Зиёуддин Нахшабий ҳазрат.

Шаҳар дастлаб аталган Нахшаб,
Сўнгра эса ном олган Насаф.
Пешвоз чиқар ҳар тонгда офтоб,
Дурлар аро товланган садаф.

Вайрон бўлган қадим Еркўрғон,
Келиб кетган неча хону бек.
Шулликтепа, Заҳоки Морон,
Қарши дея ном бермиш Кебек...

Босган йўли, тарихи узоқ,
Йўлдош бўлган қаноат, сабр.
Жаҳон танир фарзандлар, бироқ
Ўз юртида топмаган қадр.

Жанг-жадалда қилинган вайрон,
Иш тутган кўп ғанимларга хос.
Ўтса ҳамки неча бир замон,
Халқ дилида эътиқод, ихлос.

Ҳар бир лаҳза курашларга шай,
Ҳақ кўзига боқа олган тик.
Юз кўрсатган орзулар талай,
Ҳамдам бўлган чин фидойилик.

Дунё лолдир сеҳрларидан,
Сир-асрорлар қадрга мақтал.
Юртбошимиз меҳрларидан
Шаҳар гуллаб топқуси сайқал.

Қиёси йўқ бу паймон, аҳднинг
Кўнгилларни ёққанлиги рост.
Жаҳоншумул эътироф бахтнинг,
Бизга кулиб боққанлиги рост.

Хур Ватаннинг равнақи учун,
Хизмат қилмоқ эзгу ниятдир.
Бажармоққа фарзандлик бурчин
Бу ҳам битта имкониятдир.

Қутлуғ хабар бўлиб баҳона,
Сайр айлабон ўтмишни кездим.
Ўзбекистон — мўътабар Она,
Мен ўзимни кўкларда сездим.

Ишинг олсин янада барор,
Дилларимиз ғурурга тўлсин.
Шон-шуҳратинг қайд этган қарор
Ҳаммамизга муборак бўлсин.

Эски шаҳар

ШОИР

Яхшиликлар жўш урган қонда,
Собит тургай аҳдда, паймонда,
Ширин сўздан боши осмонда,
Ёш болага ўхшайди шоир.

Илҳом ҳар он кулиблар боққан,
Тинчлик бермай эшигин қоққан,
Тоғ бағрида оловлар ёққан,
Гуллолага ўхшайди шоир.

Дунё кезиб хаёллар сурган,
Ўт, оловга ўзини урган,
Қўлдан-қўлга ўтиблар юрган,
Пиёлага ўхшайди шоир.

Муҳаббати бергандир фириб,
Армон ўтган бағрини тилиб,
Тошдан-тошга келган урилиб,
Шалолага ўхшайди шоир.

Дарди ёлғиз ўзига аён,
Борлигини айлагай баён,
Кўз илғамас ҳадсиз, бепоён,
Қир, далага ўхшайди шоир.

Дардлар чеккан, аламлар ютган,
Келажакдан эзгулик кутган,
Баҳор фасли бир ёғиб ўтган,
Сел, жалага ўхшайди шоир.

Бировни деб аямайди жон,
Писанд эмас бойлик, шавкат, шон,
Одамларни асраган қўрғон, —
Тош қаълага ўхшайди шоир.

Бирор лаҳза олмагайдир тин,
Боши тошдан, ирода — метин,
Ҳар бир мушкул топган ечимин,
Маҳаллага ўхшайди шоир.

Юртин мақтаб ашъорлар битган,
Ором олмай муродга етган,
Зарур чоғда йўлни ёритган,
Машъалага ўхшайди шоир.

Китобингизни ўқидим

ҚЎЛЛАНМАЛАР КЎП БЎЛСА...

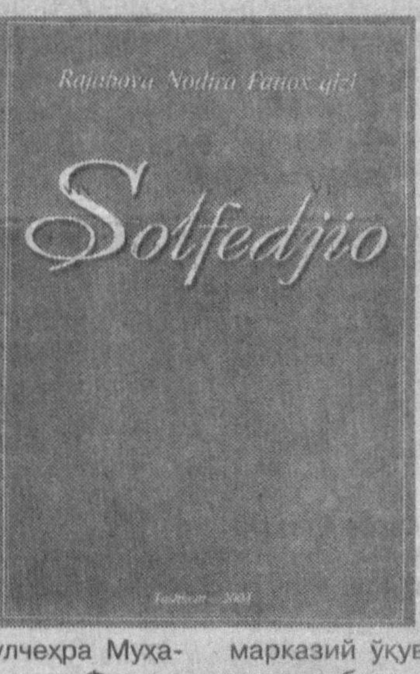

Ҳамза номидаги мусиқа коллежида фаолият кўрсатаётган устоз ва мураббийлар бўлажак санъаткорларга таълим-тарбия бериш билан чегараланиб қолмасдан, маънавий-маърифий йўналишдаги ишларни ҳам мунтазам олиб бормоқдалар.

Жумладан, кўп йиллик меҳнат тажрибасига эга олий тоифали устозларнинг саъй-ҳаракатлари билан бир қанча ўқув қўлланмалари юзага келди. Санъатшунослик фанлари номзоди Ботир Матёқубнинг «Дамли ва зарбли чолғуларда чалишни ўргатиш услубияти», Гулчеҳра Муҳамедованинг «Дутор тароналари», Фарҳод Олимовнинг «Ўзбек халқ чолғу оркестри» каби ўнлаб қўлланма ва дарсликлари шулар жумласидандир.

Айни кунларда коллеж мусиқа назарияси бўлимининг олий тоифали ўқитувчиси Нодира Ражабованинг «Сольфеджио» китоби иккинчи марта нашрдан чиқди. Бу ноёб қўлланма қайта чоп этилгани устоз ва талабалар учун катта воқеа бўлди.

«Сольфеджио» — мусиқа таълими тизимидаги асосий фан бўлиб, ўқувчиларнинг мусиқа қобилиятини ривожлантиришда, куйни тинглашга ўргатишлари, уни ҳис этиш ва тушунишларида ёрдам беради. Шунингдек, бу фан мусиқий эшитишни тарбиялаш асосида эгалланган назарий билимларни мустаҳкамлайди, мусиқани таҳлил қилиш малакаларини оширади ва созанда учун зарур бўлган профессионал фаолиятни такомиллаштиришда асосий ўрин тутади.

Қўлланма икки бобдан иборат. Ҳар бирида овозни тўғри созлаш машқлари, дирижёрлик ҳаракатлари, турли усулларда мисоллар ва ҳар хил шаклларда мусиқий лавҳалар берилган.

Китобда нафақат ўзбек халқ куйларидан, йирик опера ва концертлардан парчалар, шу билан бирга халқимизнинг бетакрор бойлиги «Шашмақом»дан ҳам намуналар келтирилган.

«Сольфеджио» болалар мусиқа мактабидан то юқори поғона олий ўқув юртларигача касбий мусиқа йўналишида узлуксиз фан сифатида киритилган. Шунинг учун бундай қўлланмалар кам нусхада нашр этилиши (атиги 1000 дона, холос) мақсадга мувофиқ эмас. Билишимизча, шу мингта китобнинг ҳам эгаси олдиндан аниқ экан. Яъни пул ўтказиш йўли билан фақат буюртма ҳолида бир неча марказий ўқув юртларида фойдаланиш имкони бор.

Унда вилоятлар мусиқа мактаб-интернатлари, лицейлар бу китобга қандай етишадилар?

Менимча, «Сольфеджио» ва шунга ўхшаш зарур дарсликларни кўп нусхада нашр этиб, китоб дўконларига арзонроқ нархда чиқариш лозим.

Кези келганда, шундай муҳим қўлланмани чоп этишда йўл қўйилган айрим камчиликлар хусусида ҳам тўхталмоқчи эдим. Масалан, «Интизорим» (Ш.Рамазонов куйи) 101 ва 106 рақам билан икки жойда берилган. Берилган куйлар 1-162 гача тўғри рақамланган. Сўнг нимагадир 185-191 рақамлар келади. 163 дан 184 гача бўлганини қаердан қидириш керак? Худди шундан кейин 167-173 рақамлар киритилган (яна 174-198 рақамлар қолиб кетган). 173 рақамидан сўнг эса 197-201 рақамлар берилган.

201 рақамидан сўнг нимагадир 181 рақамига қайтилиб, кейин охиригача (450) тўғри кетади.

Хуллас, ўқув қўлланма сифатида чоп этилган бу каби китобларда хато бўлмаслиги керак, деб ўйлайман.

Нурхон ИСМАНОВА,
олий тоифали ўқитувчи

Теран томирлар

«СОТУҚ БУҒРОХОН»

Уйғур адибининг туҳфаси

Туркий халқларнинг аждодлари минг йиллар давомида Тинч океанидан Қора денгизгача бўлган ғоят бепоён ҳудудлардаги ўлкалар тарихида муҳим ўрин эгаллаб, турли даврларда юксак маданият яратган бир қанча йирик давлатларни тузганлар. Турли туркий сулолалар тарихига бағишланиб, Шарқ ва Ғарб тилларида битилган илмий-тадқиқотлар сон-саноқсиз. Уларни ўқиб-ўрганиш ва энг муҳимларини ўзбек тилида нашр этиш буюк тарихимизни ўз мулкимизга айлантириш йўлидаги зарур тадбирлардандир. Шу билан бирга, миллатимиз кечмишининг бадиий адабиётда, яъни тарихий роман, қисса, ҳикоя ва пиесаларда гўзал ифодаланиши аждодлар хотираси авлодлар қалбидан мустаҳкамроқ жой олишига катта таъсир кўрсатиши табиий. Мана шу маънавий эҳтиёж туфайли XX асрнинг иккинчи ярмида, худди ўзбек адабиётида бўлгани каби, қардош туркий халқлар адабиётларида ҳам тарихий роман жанри анча тараққий қилди. Бу адабиётларда умумий аждодларимиз ва муштарак тарихимизга бағишланган асарлар ҳам талайгина.

Қардош уйғур адиблари айниқса сўнгги ўнйилликларда тарихий мавзуда баракали ижод этмоқдалар. Ўзбекистон ва Қозоғистонда яшаб ижод қилаётган уйғур ёзувчилари асарлари, хусусан, Зиё Самадийнинг «Мойимхон»; «Йиллар сири» тарихий романлари ўзбек китобхонларига яхши таниш. Хитой Халқ Республикасининг Шинжон-Уйғур автоном районида яшаб ижод этаётган уйғур адиблари ижодидан баъзи намуналар ўзбек тилига таржима қилинган. Шинжондаги уйғур ёзувчилари томонидан бир қанча йирик тарихий романлар ҳам яратилганки, бу асарлар ўз муаллифлари юртида катта довруғ қозонган. Шинжон университетининг собиқ профессори, марҳум Абдушукур Муҳаммад Эминнинг «Форобий», Сайфиддин Азизийнинг «Сотуқ Буғрохон», Фарҳод Жилоннинг «Маҳмуд Кошғарий» романлари шулар жумласидандир.

Қардош туркий халқлар орасида ўзаро китоб ва журналлар алмашиш ишлари ҳали у қадар яхши йўлга қўйилмаганлиги ва умумий китоб бозори вужудга келмагани туфайли юқорида номлари тилга олинган асарлар ўзбек китобхонларига унчалик маълум эмас. Биз мазкур асарлардан бири, яъни Сайфиддин Азизийнинг «Сотуқ Буғрохон» романи ҳақидаги баъзи мулоҳазаларимизни билдирмоқчимиз.

Уйғур адибларининг кекса авлодига мансуб Сайфиддин Азизий 1915 йилнинг март ойида Қашқар вилоятидаги Отуш шаҳрида маърифатпарвар Тош охун оиласида туғилган. У ўсмирлик пайтидан адабиётга қизиқиб, уйғур мумтоз адибларидан ташқари Навоий, Сўфи Оллоёр, Машраб, Фурқат каби ўзбек шоирлари ижодини ҳам севиб мутолаа қилган. Сайфиддин 30-йиллари таҳсил олиш мақсадида собиқ совет иттифоқига келади. Бу ерда замонавий ўзбек, қозоқ ва рус адабиётлари билан яқиндан танишади. Ватанига қайтгач, 1938 йили «Янги ҳаёт» журналида унинг илк ҳикояси босилиб чиқади. XX асрнинг 40 — 60-йиллари С.Азизийнинг «Қасос», «Деҳқоннинг тўйи» номли ҳикоялар ва очерклар тўпламлари, «Тангритоғ», «Халқ тўлқини» қиссалари, «Омониссо» тарихий драмаси, шеърий тўпламлари нашр этилган. Бу даврда адиб ижодида драматургия жанри етакчи бўлган, деб айтиш мумкин. Чунки унинг бир қанча драма ва комедиялари тўплам ҳолида нашр қилинган, саҳнада қўйилган.

С.Азизий узоқ йиллар мобайнида Шинжон-Уйғур автоном районида юқори раҳбарлик лавозимларида ишлаган. Адиб ўз халқининг ҳаётини яхши билган ва бу ҳол унинг асарларида акс этган. Ёзувчининг асарларида ватанпарварлик, миллатлар иттифоқи, халқчиллик ғоялари етакчилик қилади.

Ёзувчи ижодида «Сотуқ Буғрохон» номли йирик тарихий роман муҳим ўрин тутади. Романга муаллиф томонидан мухтасар сўзбоши ёзилган. Унда адиб Сотуқ Буғрохон даврига оид ёзма манбалар ва меъморий ёдгорликлар жуда кам сақланиб қолганлигини афсус билан таъкидлайди. Аммо сўнгроқ Юсуф Хос Ҳожиб ва Маҳмуд Кошғарий замонида қорахонийлар давлатида маданиятнинг юксак тараққий этгани, ушбу фавқулодда юксалиш учун аслида Сотуқ Буғрохон давридаёқ замин ҳозирлангани ҳақида мантиқий хулоса чиқаради.

Сўзбошида адиб Юсуф Хос Ҳожиб ва Маҳмуд Кошғарий даври ҳақида ҳам бир роман ёзиш нияти борлигини айтади. 1993 йили Шинжонда чиққан «Ҳозирги замон уйғур адиблари» китобида ҳам ёзувчининг «Юсуф Болосоғуний» романи устида ишлаётгани маълум қилинади. Аммо бу асар якунланиб, нашр этилгани ҳақида бирон маълумотга эга эмасмиз. «Сотуқ Буғрохон» романи эса 1987, 1988 йиллари Пекинда «Миллатлар нашриёти»да икки марта босилган. Роман минг саҳифадан ошиқроқ бўлиб, бош қаҳрамон — Сотуқ Буғрохоннинг ўспиринлик пайтидан то ҳаётининг охирги йилларигача бўлган даврни қамраб олади. Муаллиф улкан давлат арбоби Сотуқ Буғрохон сиймосини яратар экан, тарихий манбалардаги камёб маълумотлардан ташқари, турли кўҳна ривоятлар ва бадиий тўқимадан ҳам кенг фойдаланади. Романда қорахонийлар давлати аҳолисининг юқори ва қуйи табақалари турмуш тарзи, урф-одатлари, диний эътиқодлари батафсил тасвирланган.

Адиб ёш Сотуқда йирик давлат арбобига хос сифатлар тадрижий равишда камол топа борганини ишонарли тасвирлаган. Манбалардан маълумки, Сотуқ Буғрохоннинг давлат арбоби сифатидаги асосий тарихий хизматлари — қорахонийлар давлатининг сиёсий, иқтисодий ва ҳарбий қудратини мустаҳкамлагани ҳамда Шарқий Туркистонда ислом динини ёйиб, уни давлат динига айлантирганидир. Ушбу тарихий тадбир натижасида Шарқий Туркистондаги аҳолининг исломни олдинроқ қабул қилган Мовароуннаҳрдаги туркий аҳоли билан ўзаро иқтисодий ва маданий алоқалари янада кучайиб, тез орада ўзининг ижобий самараларини беради. Ўз замонаси талабларини яхши англаган Буғрохон илғор ислоҳотларни амалга оширишда мамлакатни бўлиб олишга интилган баъзи бекларнинг қаттиқ қаршилигига дуч келади. Унинг душманлари давлат сиёсатига қарши курашда чет мамлакатлардаги баъзи кучлар мададига ҳам таянишга уринадилар. Романда Буғрохон ўз тарафдорлари ва кенг халқ оммасига таяниб, мамлакатни қолоқлик ва тарқоқликда сақламоқчи бўлган гуруҳларни мағлуб этгани ва қўшни ўлкалар билан тинч-тотув муносабатлар ўрнатишга интилгани кўрсатиб берилган. Буғрохон маърифатли ҳукмдор сифатида янги мактаб-мадрасалар қурилишига бош-қош бўлади, олим ва шоирларга иззат-икром кўрсатади. Давлат сиёсатига оид энг муҳим тадбирларни амалга оширишдан олдин қурултой чақириб, беклар ва оқсоқоллар билан масалани атрофлича муҳокама қилади.

Муаллиф хотин-қизлар образларини ҳам маҳорат билан яратган. Сотуқнинг севгилиси Ойдин сўнгроқ садоқатли умр йўлдошига айланади, давлат ишлари юзасидан хонга фойдали маслаҳатлар беради. У маликалик мавқеидан фойдаланиб, мушкул аҳволда қолган оддий одамларга ёрдам қўлини чўзади. Жанг манзаралари тасвири орқали ўша даврда туркий халқларда ҳарбий санъат юксак бўлгани, моҳир лашкарбошилар етишиб чиққани акс эттирилган. Шарқий Туркистоннинг табиати — унинг тоғ, дарё, водийлари манзаралари романда санъаткорона тасвирланган. Асар китобхонларга яхши тушунарли бўлиши учун муаллиф персонажларни асосан замонавий тилда сўзлатади, аммо тарихий давр колоритини беришда қадимий мақол, матал ва қўшиқлардан ҳам кенг фойдаланади.

Асар камчиликлардан холи эмас. Муаллиф романнинг барча боблари бадииятда бирдек юқори бўлишига эриша олмаган. Бир қанча бобларда схематизм ва қуруқ баёнчилик кўзга ташланадики, бу ҳолни қисман асарнинг ҳажми ғоят кенгайтириб юборилгани билан изоҳлаш мумкин. Табиийки, романда коммунистик мафкуранинг таъсири сезилиб туради. Масалан, бир бобда камбағал деҳқонлар оғир солиқларга қарши исён кўтаришганида, Буғрохон деҳқонлар тарафини олади ва айбдор деб ҳисобланган бекларни жазолайди. Шундан сўнг у ер ислоҳоти ўтказиб, бекларнинг ерини маълум миқдорда белгилаб, ошиқча ерларни ерсиз ва кам ерли деҳқонларга бўлиб бериш ҳақида фармон чиқаради. Романдаги бошқа баъзи тўқима воқеалар ҳам Буғрохонни идеал ҳукмдор сифатида кўрсатиш учун келтирилган.

Бундай камчиликларидан қатъи назар, Сайфиддин Азизийнинг «Сотуқ Буғрохон» романи қорахонийлар давлати тарихига бағишланиб ёзилган дастлабки йирик бадиий асарлардан бири сифатида катта аҳамиятга эга. Муаллиф сўзбошида бир неча бор таъкидлаганидек, қорахонийлар давлати тарихи фақат уйғур халқининг эмас, балки барча қон-қардош туркий халқларнинг муштарак тарихидир. Шу жиҳатдан, Сотуқ Буғрохон, Форобий, Маҳмуд Кошғарий каби улуғ сиймолар ҳақида уйғур адиблари томонидан яратилган тарихий романлар ўзбек зиёлилари учун ҳам аҳамиятли эканлиги табиийдир.

Ғулом КАРИМОВ

«УСТОЗ, СИЗДЕК ЯШАГИМ КЕЛАР!..»

Бу самимий, ёшликка хос жўшқин сўзлар академик Матёқуб Қўшжоновга қарата айтилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетида яқинда атоқли олим билан бўлиб ўтган адабий учрашувда шу дорилфунуннинг 1 курс талабаси Малика Иброҳимова домлага бағишланган шеърини ўқиб берди.

Дарҳақиқат, академик Қўшжоновга нисбатан бундай эътироф ҳаққонийдир. Адабий анжуманда сўзлаган таниқли адиблар — Эркин Самандар, Муҳаммад Али, тилшунос Иброҳим Йўлдошев, профессор Ҳамиджон Ҳомидий, адабиётшунос олим Сувон Мели ҳам домланинг ибратли ҳаёти, баракали ижоди ҳақида фикр юритар эканлар, алломанинг адабиётшунослигидаги катта хизматлари, машҳур китоблари, филология илмимизда бадиийлик ва бадиий матнни тадқиқ қилишда янги йўналишга асос солганлигини алоҳида таъкидладилар.

Учрашувда академик Матёқуб Қўшжонов адабий танқидчилик, ўз ижодий тажрибалари ҳақида талабаларга сўзлаб берди.

С.МАҲМУД

Умр ўткинчи — хотира боқий

БАҲС

ҲАР СЎЗНИНГ ЎЗ ЎРНИ БОР

Қадим ул-айёмда сўз — илоҳий, шеър муқаддас ҳисобланиб келган. Ҳадисда ҳам бежиз: «Сўзда — сеҳр бор, шеърда ҳикмат», дейилмаган. Донишмандлардан бири: «Сўз бир нашъадур, ундан хумор пайдо бўлур», деган экан.

Кейинги пайтларда шеъриятимизда сўзларни бутун маъно қирралари билан тушуниш, барча услубий бўёқларини ҳис қилиш, ўрнини топиб, танлаб-чертиб ишлатиш анъанаси тобора йўқолиб бормоқда. Шунга мувофиқ, ҳозирги шеърлар ичида қиёмига етмаганлари, бир қайнови кам — сайқалбоплари кўп, уларда ўз ўрнига тушмаган, нотўғри қўлланган сўзларга ҳам тез-тез дуч келамиз. Ҳолбуки, шеър баъзан бир ўтиришда ёзилса ҳам, аксар ҳолларда у муттасил сайқал бериш натижасида мукаммаллашади ва санъат асарига айланади. Миртемирда бу жараён то шеърлари босилиб чиққунча ва ундан кейин ҳам давом этган. Абдулла Орипов шеърларининг бадиий юксаклиги ҳам айнан заргарона машаққатли меҳнат самараси.

Ҳозир эса баъзи шоирлар сўзни орқа-ўнгига қарамай ишлатади, ҳатто ўзлари қўллаётган сўзнинг нима маъно англатишини ҳам билмайди, уларни кўпинча сўзнинг ташқи гўзаллиги, жарангдорлиги маҳлиё қилади — маъноси билан ишлари йўқ. Айтайлик, гулга нисбатан теран сўзини ишлатиш мумкинми (А.Ҳамро қизи — «теран гул»)? **Теран** — чуқур, тагига етиб бўлмайдиган, ҳар томонлама асосланган маъноларини билдиради. Лайло эса «ҳалол эдим гулдан» дейдики, гулга нисбатан **ҳалол** сўзини ҳам қўллаб бўлмайди. Ёки **каҳрабо** — сариқ рангли қаттиқ ялтироқ тош. Маъжозий маънода: сариқ ранг. Ошиқлар айриликдан сарғайган заъфарон юзларини унга нисбат берадилар. Шундай экан, «каҳрабо тун» (О.Бекмуродова) сифатини қандай тушуниш керак? (Шу ўринда сўзнинг ўзи-да **қаҳрабо** тарзида кўпинча нотўғри ёзилиб келинаётганини ҳам таъкидлаб ўтиш жоиз).

Дуркун — бўлиқ, тўла, гавдали дегани. Демак, бу сўзни ибодат ёки ғамга нисбатан қўллаш қанчалик тўғри (С.Субҳон — «Тавоф ибодатим сенга хос дуркун», «ғамларим дуркун»)? **Интим** сўзи юракдаги, сир тутилган, яширин, махфий; дилкаш, яқин, қалин; ишқий, жинсий каби маъноларни билдиради: интим муносабатлар, интим лирика, интим суҳбат. Энди... Дилбаройнинг «Фалак моҳ ортидан боқади интим?!» сатри қойилмақом эмас-да. Шоиранинг «Мовий саҳар узра титранади сун» сатридаги **сун** сўзи ҳам тушунарсиз. **Сунмоқ** — узатмоқ, сузмоқ, тутмоқ, чўзмоқ маъноларини билдиради. Маълум бўладики, **сунмоқ** маъносидаги **сун** сўзи бу ерга тўғри келмайди. Яратиш, пайдо қилиш маъносидаги **сунъ** сўзи эса янада ноўрин. Шоира сун сўзи орқали нима маънони кўзда тутгани номаълум.

Қийғоч — қисиқ ёки сузук (кўз ҳақида), қия (қош ҳақида) маъноларини билдиради. Бинобарин, «Сўнг бўсалар олганча қийғоч», «Ёндирдинг дилимда туйғулар қийғоч» (М.Мирзо), дейиш ўринли эмас.

Маълумки, қуёшнинг ёғдуси, ёғдунинг эса зарраси бўлади. Томчи, юқ деб эса суюқ нарсаларнинг қолдиғи, энг кичик қисмига айтилади. Демак, Б.Эшпўлатовнинг «ёғду юқи» дейиши нотўғри («Сезаман танда бир ёғду юқини»). Нур ва ёруғликка нисбатан **емоқ** сўзини ишлатиш ҳам ножоиз: «нўр ейди», «ёруғлик ейди» (А.Қутбиддин).

Киприк-ку узун бўлади, лекин кўз-чи (А.Саид — «Арвоҳнинг кўзлари узун»)? Ёки «Кўзингнинг чашмида оқдим» (Д.Ҳайдарова) дегани нима? Ахир, чашм ҳам форсчада кўз дегани-ку? Демак, бу сатр «Кўзингнинг кўзида оқдим» бўлади. Мана бу сатр ҳам шунга ўхшайди: «Қалб дегай: оч кўнглингни...» (Ж.Ҳамро). Д.Султон эса «Шамси моҳ юзига ҳино бўл қоним», деб ёзади. Аввало, ҳино юзга қўйилмайди. Қўлга, бошга, ҳатто оёққа қўйиш мумкин. «Шамси моҳ» дегани нима? Шамс — қуёш, моҳ — ой эканини назарда тутсак, «ойнинг қуёши» деган мантиқсиз бир ибора келиб чиқади — у маъшуқанинг сифати бўлолмайди. Мумтоз адабиётда ҳам бундай сифатлаш йўқ: шамс бор, моҳ бор, лекин шамси моҳ йўқ. Шамсу моҳ — ой ва қуёш бўлса, бошқа гап. О.Ҳожи бир мухаммасида «тавре ҳолга тушмишам» иборасини ишлатади. Ахир, **тавр** деганининг ўзи ҳол-ку?

Руҳ сўзи шунчалик урфга айландики, уни ўринли-ўринсиз қўллаш авж олди. Бу сўзнинг жон, нафас; ҳаёт, тирикчилик; арвоҳ, хотира; табиат, мижоз, аҳвол каби маънолари борлиги луғатларда қайд этилган. Лекин уларнинг ҳаммаси ҳам бугунги кунда қўлланмайди, бу маънолардан баъзилари, ҳатто, ҳозирги ўқувчига таниш ҳам эмас. Шоирларимиз эса кўнгил, кайфият, аҳвол ўрнида ҳам руҳ сўзини қўллаб кетаверадилар. Чунончи, «Руҳим билан шундай севганлигим рост» (С.Худойназарова) каби мисрада уни бемалол кўнгил сўзи билан алмаштириш мумкин ва бу халқ тилига мувофиқ бўлади. «Азизим, руҳимни ранжитма фақат» (Ж.Ҳақбердиев) сатрида ҳам кўнгил сўзи муносиб бўлиб, бу ерда руҳ сўзи арвоҳ маъносини бериши мумкин.

Руҳ — ҳужжат ул-ислом Имом Ғаззолий таъбири билан айтганда, «ҳастийи нестнамой», яъни кўзга кўринмайдиган борлиқдир. Бизнинг шоирлар эса уни ичадилар (М.Бону — «Ичганга ўхшайсан Менинг руҳимни»), едирадилар (Ш.Ўринов — «Руҳимни қарғалган елга едирдим»), савалайдилар (Б.Рўзимуҳаммад — «руҳни савала»), бўғизлайдилар (М.Туркой — «чала бўғизланган руҳни»), тилкалайдилар (Д.Ражаб — «руҳимни тилкалади»), тўғрайдилар (М.Мирзо — «Руҳим мўрт қоядай тўғралиб кетди»)...

Фаришта (ёки малак, малойика) деб Парвардигори олам хизматидаги руҳоний мавжудотларга айтилади — уларнинг жисми ҳам, жинси ҳам бўлмайди. Маъжозий маънода гўзал ва покиза қизларни (пок ва беғубор кишиларни ҳам) фариштага ўхшатадилар. Шундай экан, «бесавод фаришталар» (Б.Рўзимуҳаммад) дейишда мантиқ борми? Ёки «фаришта ғажир» (У.Азим), «Фаришта қонидан қўшилган ифор» (М.Абдуллаева), «Фаришта лабида чўмилди кулгим» (Ф.Шодиева), «ечинган малак» (Ҳ.Аҳмедова) каби ибора ва мисраларни қандай тушунмоқ лозим.

> ***“Қобуснома”да шундай дейилади: “...агар шоирлик қилмоқчи бўлсанг... мушкул сўздин парҳез қилғил ва ўзинг билиб, ўзгалар унинг шарҳига муҳтож бўлғудек сўзни айтмағил, нединким, шеър айтғон киши халқ учун айтур ва ўзи учун айтмас”.***
>
> ***“Қобуснома”дан***

Кейинги йилларда қадимий, кўҳна сўзларни қўллашга қизиқиш кучайди. Аслида, бу анъана аввалдан мавжуд эди. Чунончи, Ғафур Ғулом ва Абдулла Орипов ижодини синчиклаб кузатсангиз, араб, форс ва қадим туркий сўзларни «кўб ва хўб» қўллаганликларига гувоҳ бўласиз. Ҳозир ҳам бундай сўзлардан маҳорат ва меъёри билан фойдаланаётган шоирлар кўп. Айни пайтда, уларнинг маъносини тушунмай, ноўрин қўллаётган, шу билан бирга, уларни суиистеъмол қилаётган шоирлар ҳам бор. Чунончи, **дун** сўзининг маъноси тубан, пасткаш, разил бўлиб, мумтоз адабиётда кўпинча **даҳри дун** — тубан дунё тарзида нотанти дунёнинг сифати бўлиб келади. Ҳолбуки, У.Азим, А.Суюн, И.Отамуроддан тортиб, С.Ашур, В.Файзулло, Х.Рустамова, А.Ҳайитов, М.Ҳамроевагача бўлган турли авлод шоирлари **дун** сўзининг ўзини дунё маъносида қўллаб кетаверадилар. Айни пайтда, **дайр** — ғайриисломий ибодатхона, мажозан эса майхона бўлиб, унга нисбатан дун сифати ишлатилмайди. **Даҳр** ва **дайр** сўзларининг маъноларини фарқламаслик оқибатида баъзи шоирлар (М.Мирзо, Лайло, Д.Султон) **даҳр** ўрнида ҳам **дайр** сўзини қўллайверадилар. Ёки **кажрафтор** сўзининг маъноси эгри юрувчи, тескари айланувчи бўлиб, **чархи кажрафтор** тарзида — тескари айланувчи фалак мазмунида қўлланади. Бинобарин, А.Қутбиддин, С.Ашур каби шоирларнинг чарх ўрнида кажрафтор сўзини ишлатишлари улар кўзлаган маънони бермайди. Худди шундай, **даввор** сўзи ҳам айланувчи, чарх урувчи маъносини билдириб, «чархи даввор», «гунбази даввор» тарзида қўлланади ва фалакка ишора қилади. Айрим шоирлар (О.Икром, З.Худойшукур) эса даввор сўзининг ўзидан фалак, дунё маъносида фойдаланадилар. **Тобон** сўзининг маъноси порлоқ, ёрқин, дурахшон бўлиб, **моҳитобон** тарзида ойнинг сифати ва кўчма маънода гўзал қизларнинг тимсоли бўлиб келади. Лекин унинг ёлғиз ўзи ой маъносини бермайди (С.Ашур — «Кеча билан тиллашган қизни Мазах қилиб қочади тобон»).

Ҳаргиз, абас, маъво, нисор каби сўзларни эса кўпчилик шоирлар асл моҳиятини тушунмай ишлатадилар. Айтайлик, **ҳаргиз** — асло, сира, ҳеч, ҳеч қачон, ҳеч вақт, абадан (инкор мазмунида) маъноларини англатади. Замонавий шоирлар эса бу сўзни аслига тескари — ҳамиша, доим, мудом маъноларида қўллайдилар: «Ҳаргиз борлиқ бутун ибрат, таомил», «Ҳаргиз шоҳид орим» (С.Субҳон), «Исмингни чақириб-чақириб ҳаргиз — Ибодат қиляпман, ибодат» (Х.Рустамова), «Онт ичгум — бўлурман ҳаргиз очиққўл», «Юрардим йироқда ҳаргиз кўнглим тўқ», «Омадинг ҳаётда ҳаргиз чопса ҳам», «Ҳаргиз ҳақни дея осилди Машраб» (М.Мирзо). Ёки **маъво** — турар жой, бошпана, манзил, макон, хона, мажозан эса ибодат қиладиган жой маъноларини билдиради. Лекин шоирларимиз бу сўзни қандайдир тушунарсиз бир маънода ишлатадилар. Жумладан, А.Қутбиддиннинг «маъво салтанати» иборасини қандай тушуниш керак? Ҳ.Аҳмедова қўллаган «лабларим маъво» иборасини-чи? Дилбарой эса: «Юрагимни маввода (?) қолдирган куним», дейди.

С.Субҳон, Ҳ.Абдиназар, З.Худойшукур каби шоирлар ижодида эса қадимий сўзларни меъёридан ортиқ қўллашга уриниш кўзга ташланади: «Тақи очун нисор — тинди харобот», «Ҳажар роҳин ювди дил жолам» (Ҳ.Абдиназар), «Ҳаргиз ғайри, абас олиҳага ёт» (С.Субҳон)...

Баъзи шоирлар ижодида ҳозирги ўқувчига тушунарсиз сўз ва ибораларга тез-тез дуч келасиз: «абобил умидлар», «алкан илтижолар» (Б.Эшпўлатов), «қоҳира субҳ», «руҳафзода дилвати соз», «ёнар афроз», «роҳил ўйларим» (Ҳ.Абдиназар).

«Қобуснома»да шундай дейилади: «...агар шоирлик қилмоқчи бўлсанг... мушкул сўздин парҳез қилғил ва ўзинг билиб, ўзгалар унинг шарҳига муҳтож бўлғудек сўзни айтмағил, нединким, шеър айтғон киши халқ учун айтур ва ўзи учун айтмас».

Яна бир нохуш ҳодиса — шоирларнинг билиб-билмай, ўзларича янги сўз ясашларидир: вафоат, висолат (И.Отамурод), кунотар (А.Қутбиддин), қисматбоз (А.Маҳкам), маъюсият, ёлғизият, ғамсувор, озористон (С.Ашур), кулистон, ғамранг, тункўл, қонолуд, чангакдил, руҳкамар (А.Саид), ёнарзор, қалброҳ, жонистон, хаёлдўз, ашқлиқо, руҳназар, нимруҳ (Ҳ.Абдиназар), тунзор (О.Тўрақулова) оҳзода, иймонса, муҳтожиб, нокироҳ, беандоз, боҳақ, боаввал, бохуллас, бомутлоқ, бомаъқул, боишонч, бохулла (С.Субҳон), сарсиб, манзилот (Лайло)...

Ялтироқ сўзларга ружу қўйиб, мантиқсиз иборалар ясаш ҳам авж олди. Чунончи, ҳавога нисбатан даҳрий дейиш (З.Худойшукур — «даҳрий ҳаво»), шуълани шаккок деб аташ (Б.Рўзимуҳаммад — «шаккок шуъла»), висолни шармандага чиқариш (А.Маҳкам — «шарманда висол»), сирни бетгачопарликда айблаш (Б.Эшпўлатов — «бетгачопар сир»), гумонни ададийлаштириш (Б.Эшпўлатов — «барҳаёт гумон»), байтни сўйиш (Ҳ.Аҳмедова — «сўйилган байт») мумкинми? Ундан ташқари, «чорбоғлар бадани», «умид асаби» (Б.Эшпўлатов), «олма ишқий гуллаган» (С.Оллоёр), «қаърим қаърида» (О.Икром), «хилқатли кўксим» (Н.Абдураҳмонов), «осмонсизлик қаърида» (И.Искандар), «нимранг нигоҳ», «ҳилолий ҳарам», «ҳилолий товуш» (Дилбарой), «ҳижроний мерос» (Хуршида), «осмон — лаққи» (А.Қутбиддин) каби иборалар ҳам ғализ ва мавҳум, кўнгилга ботмайди.

Баъзида юклама ва боғловчиларни қандай қўллашни билмайдилар ёки бу нарсага шунчаки эътибор беришмайди. Масалан, А.Қутбиддин бир шеърида «Оқу ва қора» дейди. Бу ерда «у» юкламаси ё «ва» боғловчисидан бири ортиқча. Форсий «и» изофаси ўрнига «у» юкламасини қўллаш эса сўзнинг маъносини бузади, уни икки алоҳида-алоҳида қисмга ажратиб юборади. Чунончи. С.Субҳон «Шайтону лаин» дейди. Бу шайтон ва лаин деб иборани иккига ажратиб юборади. Ҳолбуки, бу ибора шайтони лаин — лаънати шайтон сифатида қўлланади. Ёки «жуфту ҳалол» (Н.Йўлдошева) жуфт ва ҳалол дегани бўлади. Тўғриси: жуфти ҳалол — ҳалол жуфт (эр ёки хотин).

Жуфт сўзларни ёзишда ҳам шундай камчиликлар кўзга ташланади. Чунончи, бола-чақа маъносида бола-бақра жуфт сўзи ишлатилади. Лекин бақранинг ўзи бола маъносини бермайди — у маъносиз сўз. А.Қутбиддин эса бола маъносида бақра сўзини қўллайди — «бақралари оч». Ёки Х.Рустамова «майда-чуйда»ни «майда ва чуйда», «бор-буд»ни «бор-шуд» тарзида қўллайдики, бу — тўғри эмас.

Маълумки, ўзбек тилида жинс категорияси йўқ. Шунга қарамай, араб тилидаги жинсни билдирадиган шоира, олима, муниса каби сўзлар тилимизга сингиб кетди. Лекин бу барча сўзларни ҳам жинслаштириб қўллаш керак, деган маънони билдирмайди. Айни жиҳатдан, Ш.Отабекнинг **дарвеша** («Мен дарвешу сен дарвеша бўлгандинг»), Лайлонинг **фақира** («Фақира бўлмиш-ай кунлар белибос»), С.Ашурнинг **мавлуда** («мавлуда сезги») дейиши кишига ботмайди. Тилимизда олдинги икки сўзнинг бу жинс шакли йўқ, кейинги сўз исмдагина сақланган.

Қусмоқ сўзи мажозан қийналмоқ, машаққат чекмоқ мазмунини билдиришини айтмаганда, унинг ижобий маъноси йўқ. Бинобарин, С.Саййиднинг қуйидаги сатрларида бу сўз ўз ўрнига тушмаган:

Юртингнинг оқинлари
Дўмбирасини қучиб узун тунлари
Эпослар қусдилар оч юракларидан.

Ёки С.Ашур ёзади:

Оролдай қуриётган кўзларингга
Қовурғамнинг иликларини қусдим.

Ҳар куни қуёш ютиб, қуёшни қусиб...

Маъшуқа лабининг қизиллиги ошиқ юрагининг қонидан эканлиги мумтоз шеъриятда ҳадди аълосида куйланган. Жумладан, Лутфий «Юрак қониндин дудоғи турур қизариб», дейди. С.Ашур эса айни фикрни янгича шаклда ифодалаш учун «тупурмоқ» каби салбий маънодаги сўздан фойдаланди:

Юрагимнинг қонини
Лабларингга тупурдим.

Тупурмоқ сўзининг ҳам қусмоқ каби ўзбек тилида ижобий маъноси йўқ.

Жасоратли адиб Абдулла Қаҳҳор ўз вақтида: «Нима учун кўча ҳаракатини бузган кишига милиция ҳуштак чалади-ю, бутун бир тилни бузаётган одамларга ҳеч ким ҳуштак чалмайди?» — деб бонг урган эди. Кейинги пайтларда адабиётимизда ўзбек тили қонун-қоидаларига зид жумлалар тузиш, нотўғри қўллаш билан боғлик камчиликлар, услубий-грамматик хатолар шунчалик кўпайиб кетдики, мазкур мақола шу хилдаги иллатларга эътиборни қаратиш мақсадида ёзилди.

Ўз-ўзидан, бу тил борасида йўл қўйилаётган қусурларнинг яхлит ва батафсил тадқиқи эмас, балки уларнинг бир шингили, холос. Зеро, Хўжа Ҳофиз таъбири билан айтганда: «Ҳар сухан жоеву ҳар нукта мақоме дорад» — «Ҳар сўзнинг ўз ўрнию ҳар маънонинг ўз мақоми бор».

Эргаш ОЧИЛОВ,
филология фанлари номзоди

Доимий ҳамроҳ

Бугунги кунда дунёда бразилиялик ёзувчи Пауло Коэлонинг ғаройиб романларини билмаган адабиёт мухлиси топилмаса керак. «Алкимёгар»нинг энг кўп — 65 миллион нусхада босилганлиги туфайли номи «Гиннеснинг рекордлар китоби»га киритилган машҳур адибнинг асарлари жаҳондаги 120 мамлакатда, турли тилларда чоп этилган. Масалан, Киевдаги «София» нашриёти кейинги йиллари унинг етти китобини босиб чиқарди ва янги романи «Ўн бир дақиқа»ни украин тилига таржима қилдирди. Шу боисдан Пауло Коэло ҳам украин китобхонларини яхши кўради. У бундан икки ой муқаддам Украинада бўлиб, мухлислари билан учрашувлар ўтказди, суҳбатлашди.

— Мен курашни, қувонч бағишлайдиган ғалабани афзал кўраман, — дейди ёзувчи. — Мен ҳаётсевар одамман... Ҳар бир одамнинг ҳаётда ўз вазифаси бор, ана шу бурч одамни илҳомлантиради ва унинг қилмишларини белгилаб беради.

«Ҳар бир китоб мен учун ўз-ўзимни англаш жараёнидир... Мен ўзим ҳис қилган нарса ҳақида ёзаман... Фикримча, дунё яхшироқ бўлиши учун одам ўзини камол топтириши лозим. Ҳеч ким ўз ҳолича, бошқалардан алоҳида бахтли бўлолмайди. Шунинг учун ўзимизни ўзгартирар эканмиз, атрофимиздагиларга таъсир кўрсатамиз», дейди адиб ўз гурунгларида...

«Алкимёгар» ўзбек тилига илгари Озод Шарафиддинов ва Аҳмад Отабоев томонидан таржима қилинган эди. «Янги аср авлоди» нашриётида шоир Азиз Саид таржимасида чиққан «Алкимёгар» (2004) учинчиси. Масъул муҳаррир: Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаев; муҳаррир — Мурод Ҳидир. Адади 5000 нусха.

Китобга таржимоннинг «Пауло Коэло ва «Алкимёгар» номли адиб ҳаёти ва ижоди ҳақида маълумот берувчи каттагина мақоласи илова қилинган.

Тарих ва тақдир

Шариф ЮСУПОВ

ХОННИНГ

- Архив ҳужжатлари тилга кирганда
- Хон Англияга нега борди?
- Худоёрхон ва қиролича Виктория

Биринчи мақола

Худоёрхоннинг Англияда, қиролича Виктория ҳузурида бўлгани, хонлик тақдири борасида у билан музокаралар олиб боргани ҳақидаги ҳужжатлардан хабардормисиз? Бу хон учун Ватанни мустамлакачилардан асраб қолишнинг сўнгги чораси эди. Худоёрхоннинг бу йўлда чеккан заҳматлари озмунча эдими?

Унинг тахтга уч марта — 1845, 1862 ва 1865 йилларда чиқиб, йигирма беш йил чамаси мамлакатни бошқарганлиги кўпчиликка аён. Худоёрхон илк бор 1858 йили акаси Маллахон томонидан, сўнгра 1863 йили машҳур Алимқули тарафидан тахтдан жудо қилинган. Уч йилдан ортиқроқ муддат тахт соҳиби бўлган Маллахон 1862 йил бошида бир гуруҳ сарой аъёнлари томонидан ўлдирилади. Алимқули 1865 йили Тошкент шаҳрига бостириб келган рус аскарлари томонидан, у тахтга ўтқазган ёш Султон Саидхон эса Бухоро амири Музаффар фармойишига кўра қатл этилади. Тошкентда ҳаёт-мамот жанглари бораётган бир паллада Худоёрхон амир ҳомийлигидан фойдаланиб, Қўқон хонлиги тахтини учинчи бор эгаллайди. Шундан сўнг 10 йилдан ортиқроқ муттасил ҳукмфармолик қилади.

Акаси Маллабекнинг Мусулмонқулини енгишдаги жасоратига тан берган Худоёрхон 1852 йилдаёқ хонлик тахтини унга таклиф этган, ўзи унинг хизматида камарбаста бўлишини айтган. Лекин Маллабек хон таклифини қабул қилмаган, укасини ўз раъйига юргизадиган баъзи маслаҳатлар бериш билан кифояланган эди. Орадан беш йил ўтгач, мамлакат ҳудудларидан бирида юз берган тартибсизликларни бостириш учун қўшин билан жўнаб, ўрнига вақтинча Маллахонни қолдирганида акаси дарҳол куч тўплаб, ҳокимиятни қўлга олишга қатъий киришади. Бундан хабар топган Худоёрхон дарҳол Қўқонга қайтиб, ўз тахтини эгаллайди. Маллабек Қўқондан кўчиб кетадию бир йил чамаси вақт ичида кўп аскар йиғиб, хонлик тахтини эгаллайди. Худоёрхон эса Бухорога қочиб, 4 йил давомида тахтга қайтиш иштиёқида заҳматли ҳаёт кечиради. Иккинчи марта тахт қўлдан кетганидан кейинги муддат икки йилни ташкил этиб, бу даврда ҳам Худоёрхон Бухорода олдинги аянчли ҳаётини давом эттириб, амир Музаффарнинг барча хўрликларига чидаб кун кўради.

Лекин учинчи, сўнгги бор тахтдан ажралишнинг Худоёрхон учун қанчалар зўр фожиа бўлганини сўз билан ифодалаш қийин. Хон тахтдан жудо бўлишидан икки-уч йил олдин қирғиз жамоалари орасидан Исҳоқ Ҳасан ўғли деган бир носфуруш Самарқандда муллаваччалик қилаётган, асли хон авлодларидан бўлган Пўлатхон номидан тахт даъвоси билан чиқади ва атрофига кўп аскар тўплаб, катта хавф туғдира бошлайди. Худоёрхоннинг катта фожиаси шундаки, унинг энг ишонган лашкарбошилари Абдураҳмон офтобачию Исо авлиёгача, Марғилон беги лавозимидаги иниси Султон Муроду фарзандлари Насриддин билан Муҳаммад Аминбеккача ўз қўл остиларидаги ўн минглаб аскарлари билан бирин-кетин сохта Пўлатхон томонига ўтиб кетадилар. Хон учун бундан кўра даҳшатлироқ ҳолни тасаввур этиш қийин. Хонни тахтни ташлаб рус босқинчиларидан паноҳ сўраб боришга мажбур этган сохта Пўлатхон, аслида носфуруш Исҳоқ Ҳасан ўғли эса, тахтга асло муносиб бўлмаган, ўта тўпори, жаллодтабиат одам эди. У тахтда ўтирган уч ойча муддат ичида шунча одамнинг қонини тўкдики, унга замондош муаррихлар асарларини, архивларда сақланиб қолган ҳужжатларни кўрганда кишининг тепа сочи тикка бўлиб кетади. Масалан, Умидий-Ҳавоий «Мактубчаи хон» достонида сохта Пўлатхон ёш гўдакларни кундага қўйиб чопишга зўр бергани учун уни «Заҳҳоки соний» деб атайди. Худоёрхоннинг сохта Пўлатхон кундасига қўйилиб чопилишдан аранг қутулган ўғли Ибн Яминбек «Туркистон вилоятининг газети»да чоп этилган таржимаи ҳол асарида бу қонхўр яқиндагина у билан ёнма-ён туриб, акаси Худоёрхонни тахтдан ағдариш учун курашган ҳамтовоғи Султон Муродбекнинг ўзинигина эмас, балки унинг ҳали балоғатга етмаган олти ўғлини, шунингдек, хоннинг бири уч яшар, иккинчиси тўрт яшар гўдакларини ҳам қиличдан ўтказганлигини чексиз алам билан ёзади.

Хонликни босиб олишда алоҳида «фидойилик» кўрсатган генерал-майор Скобелов 1875 йил 4 ноябрда фон Кауфманга берган маълумотларни ўқисак, сохта Пўлатхоннинг юқоридаги ишлари ҳам ҳолва бўлиб қолади:

«Пўлатхонни ҳаддан ташқари шафқатсиз ва ўжар одам демоқдалар. Айтишларича, Пўлатхон бир мўътабар одамни ўлдирмасликни илтимос қилгани учун ҳатто ўз отасини қатл этишга буюрибди (Республика Марказий архиви, 715-жамғарма, 1-қайд, 65-иш, 38-саҳифа)».

Ана шуларнинг ҳаммасидан кейин бу жаллодлар жаллодини «халқ озодлик ҳаракати раҳнамоси» шоҳсупасига кўтариб, у ҳақда рисола чоп эттираётган, ҳатто унга қаҳрамон сифатида мақтовлар айтаётган баъзи тарихчиларимизнинг ҳақиқатга зид ишлари кишини ажаблантиради. Шуниси ҳам борки, «Ўзбекистоннинг янги тарихи»да: «ватан озодлиги учун жон олиб, жон берган халқ қаҳрамони, истиқлол жангчиси» дея кўкларга кўтарилган сохта Пўлатхон эзгу мақсадлар учун сўнгги нафасигача курашган фидойи шахс эмасди, асло. Буни шундан ҳам билса бўладики, у рус босқинчиларига таслим бўлиш мақсадида 1876 йил 18 январда Россия ҳукуматининг Хўжанддаги ҳокими барон Нольде ҳузурига Мир Бадал охунд бошчилигида 14 кишидан иборат элчиларни юборади. Нольде уларни Тошкентга жўнатади. Ўша кунларда Петербургда бўлган фон Кауфман буйруғига кўра сохта Пўлатхон элчилари Қўйлиқда тўхтатилиб, улар билан ҳеч қандай расмий учрашув ўтказилмай, орқасига қайтариб юборилади (Республика Марказий архиви. 1-жамғарма, 34-қайд, 327-иш, 7-11- саҳифалар)».

Хуллас, Худоёрхон тахти уни тортиб олганларнинг ҳеч бирига вафо қилмади. Уларнинг ҳаммаси орадан бироз вақт ўтгач, тахтга кўз тиккан бошқа даъвогарлар томонидан қатл этилди.

Маълумки, Тошкент учун ҳаёт-мамот жанглари бораётган бир паллада Худоёрхон амир Музаффар ҳомийлигидан фойдаланиб, хонлик тахтини учинчи марта эгаллайди. Шундан кейин ўн йилдан ортиқ муттасил ҳукмронлик қилади. Худди ана шу даврда чор аскарлари хонликнинг Хўжанд, Бухоро амирлигининг Жиззах, Ўратепа сингари ғоят муҳим ижтимоий-иқтисодий вилоятларини бир йилнинг ўзида, яъни 1866 йили босиб оладилар.

Ана шу босиб олинган вилоятлар ҳисобига кенгайиб кетган Туркистон губернаторлиги 1867 йилга келиб, генерал-губернаторликка айлантирилди, генерал-адъютант Константин Петрович фон Кауфман ўлканинг бош ҳукмдори сифатида иш бошлади.

Худоёрхон хонлигининг учинчи муддатида қарийб 8 йил мобайнида ана шу ўта шафқатсиз ва илоннинг ёғини ялаган генерал-губернатор билан муросаю мадора йўлларини излаб, ғоят қалтис шароитда салтанатни бошқаришига тўғри келди. Фон Кауфман Худоёрхонга қандай муносабатда бўлганини кўрсатувчи баъзи архив ҳужжатларини келтирайлик. 1867 йил ёзи охирида генерал-губернаторлик фаолиятини бошлаган фон Кауфман дастлабки ойлардаёқ Қўқон хонлиги билан муносабатларини «хўжа кўрсин»га яхшилаш пайига тушади. Шу мақсадда октябр ва ноябр ойларида Худоёрхонга бир неча мактублар йўллаб, уларда ўзининг Туркистон ўлкасига бош ҳоким бўлиб келганини, Россия императори Александр II унга қандай ҳуқуқ ва имтиёзлар берганлигини маълум қилгач, энг яқин қўшни мамлакат бўлмиш Қўқон хонлиги билан генерал-губернаторлик ўртасидаги асосий масалаларни ҳал этиш учун нуфузли элчилар юборишни таклиф этади. Шу муносабат билан 3 декабр куни хонликдан келган элчиларни тантанали қабул этиш чоғида Кауфман уларга: «юқори мартабали Қўқон хони каби кейинги йилларда Россия билан дўстона муносабатларга содиқ бўлганлар биз билан қўрқмасдан иш олиб боришлари ва хотиржам бўлишлари мумкин» деса (Республика Марказий архиви, 715-жамғарма, 1-қайд, 35-иш, 292-саҳифа), 1868 йил 29 январда Худоёрхонга ниҳоятда хотиржам қилувчи ваъдалар бериб, шундай ёзади: «Бизга қўшни давлатларда хонлар билан халойиқ ўртасида низолар чиқишига буюк рус подшоҳи ҳеч қачон йўл қўймайди».

Шундан сўнг 1868 йил қиш фаслида Мирза ҳаким парвоначи бошлиқ элчилар Петербургга борадилар, император уларни шахсан қабул қилади ҳамда ўз номидан Худоёрхоннинг фаолияти мақталган мактуб йўллайди.

1870 йилга келиб Россия бош вазири княз Горчаков билан Худоёрхон ўртасида ёзишмалар бўлиб туради. Шу даврларда Қўқон хонига император оиласидаги энг нуфузли кишиларга бериладиган «Светлой» унвони берилади, жавоҳир юлдузли биринчи даражали Станислав ордени билан сийланади.

1871 йил 24 мартда фон Кауфман Худоёрхонга ёзган мактубида: «Сиз «оқ подшоҳ»нинг буюк ҳомийлигида экансиз, Сизнинг ҳар бир дўстингиз бизнинг дўстимиз, ҳар қандай душманингиз эса бизнинг ёвимиз бўлиб қолади», дея жуда катта ваъда бериб юборган эди (715-жамғарма, 1-қайд, 45-иш, 344-саҳифа).

1872 йил бошида Қўқон хонлиги тахтининг валиаҳди шаҳзода Насриддинбек Тошкентга келганида унинг шарафига берилган зиёфатда фон Кауфман Худоёрхонни Ғарбга бориб, кўп нарсаларни ўрганиб қайтиб келгач, ўз мамлакатини бир неча поғона юксакликка кўтара олган Петр I га ўхшатган, «Яшасин Худоёрхон!» дея қадаҳ кўтарган ва энг тўғри йўлдан бораётган раҳнамо сифатида роса улуғлаган эди (1-жамғарма, 34-қайд, 45-иш, 119-120-саҳифалар).

Лекин орадан бир неча йил ўтиб, Қўқон хонлигида тож-тахт талашувлари халқ бошига оғир кунлар келтириб, Худоёрхон ҳал этиш мумкин бўлмаган муаммолар гирдобида қолганида фон Кауфмандан ёрдам сўрар экан, генерал-губернатор унга «насиҳат» қилишдан нари ўтмайди. Сохта Пўлатхон қўшинларига бас келолмаган Худоёрхонга Тошкентга келишни буюриб, уни қўриқлаб келиш учун 60 кишидан иборат казак аскарларини юборган фон Кауфман хоннинг барча қаршиликларига қарамай, пойтахт Петербургга бориб императорнинг ўзи билан масалангни ҳал қиласан, дея алдаб, мажбуран жўнатиб, Оренбург генерал-губернатори Крижановский томонидан ушлаб қолиниб, ҳуқуқсиз маҳбус сифатида икки йилдан ортиқ афсус-надоматда кун кечиришига эришади.

Фон Кауфман шу воқеадан сўнг имзо чеккан икки ҳужжат унинг нақадар мунофиқлик билан иш тутганидан далолат беради ва ҳақиқий қиёфасини кўз олдимизда гавдалантиради.

Худоёрхон тахтни ташлаб, Хўжандда яшаётган кунлардаёқ фон Кауфман ўз ниқобини йиртиб ташлайди ва хонлик тахтига ўтирганига беш кунгина бўлган Насриддинхонга бундай деб ёзади: «Сизга маълумдирки, узоқ йиллар давомида дўст бўлишимга қарамай, мен ҳеч қачон унинг (отангизнинг демоқчи — қавс ичидаги барча изоҳлар муаллифники) хатти-ҳаракатини маъқуллаган эмасман» (Ўзбекистоннинг янги тарихи, 1-жилд, 156-бет).

Худоёрхон Петербургга бориш умидида сафарга чиққач, орадан ўн кун ўтибоқ фон Кауфман Қўқон халқига ёзган мурожаатномасида: «Сизларнинг собиқ хонингиз Худоёрни мен Петербургга жўнатдим. Энди у сизларга хон бўлмайди» деган сўзларни битади (715-жамғарма, 1-қайд, 63-иш, 46а-саҳифа).

Мана шу гаплардан кейин ўқувчида Кауфман Худоёрхоннинг хатти-ҳаракатларини ҳеч қачон маъқулламаган бўлса, нега энди унга олий даражадаги унвон ва орден берилишини сўраб, пойтахтдаги энг йирик амалдорларга қайта-қайта ёзма равишда мурожаат қилди ва бунга эришди? Қолаверса, Оренбургда тутиб қолишни олдиндан режалаштирган генерал-губернатор Худоёрхонни ҳам, хонлик фуқароларини ҳам у Петербургга жўнади деб ишонтириши, ҳатто хон Петербургга кетди, деб газетада бостириши нега керак бўлди, деган саволлар туғилиши табиий. Бу ниҳоятда чигал саволларнинг жавоби Туркистоннинг ўша вақтдаги бош ҳукмдори виждонига ҳавола.

Қўқон хонлигидаги тахт учун курашлар кучайгандан-кучайиб, Худоёрхон сохта Пўлатхоннинг ва унинг ёнига қўшилган энг яқин кишиларининг ҳужумларига бардош беролмай қолган 1875 йил июл ойи иккинчи ўн кунлигида хонликни ҳимоя қилиш учун фон Кауфмандан ҳарбий ёрдам сўрашга мажбур бўлади. Бироқ хонликнинг бутун ҳудудини босиб олишни илгаридан режалаштириб юрган

Санъатимиз намояндалари

ФАТТОҲ НАЗАРОВ ЁДИМИЗДАМИ?..

Дарёнинг ирмоқлари, ўзанлари қанча кўп бўлса, шунча ҳаётбахш ва қудратлидир. Мусиқа санъатимизнинг забардаст намояндаларидан бири Фаттоҳ Назаровнинг истеъдоди ҳам сермирмоқ, наҳрдай узун ва қудратли, десак хато бўлмайди.

Сехрли мусиқа оламига уни нозиктаъб онаси, Тожинисо аянинг истеъдоди ва ижрочилик қобилияти бошлаб кирди. Тунлари эртаклар эшитишни ёқтириб қолган, алла куйланмаса ухламайдиган Фаттоҳжон бора-бора халқ ижодига қаттиқ меҳр қўйди.

Акалари кенжатой Абдуфаттоҳда мусиқага қизиқиш кучлилигини, овози ширали, ёқимли эканлигини оталари Ваҳобжон Қорига айтишади. "Ҳар кимнинг тонг юлдузи бўлади, — дейди ота. — Укангиз санъат осмонида бир митти юлдузни юлиб олса ажаб эмас". Отаси Фаттоҳнинг мусиқа билан шуғулланиши учун барча имкониятларни яратишга ҳаракат қилади. У дастлаб мусиқа мактабида, кейин мусиқа студиясида таълим олди.

Фаттоҳжондаги катта мусиқий истеъдодни сезган устози Мирҳомид Мирҳамидов унга Москвадаги М.Ипполитов-Иванов номидаги мусиқа билим юртида ўқишни маслаҳат берди.

Учинчи курсда армия сафига чақирилади ва Москва ҳарбий горнизонидаги дамли чолғулар оркестрида созанда сифатида ҳарбий хизматни ўтайди. 1944 йили ҳарбий дирижёрлар тайёрловчи олий билим юртига ўқишга қабул қилиниб, уни муваффақият билан тугатади. Хуллас, Фаттоҳ Назаров изланиш даврининг биринчи босқичини муваффақиятли ўтайди. Урушдан сўнг Бишкек давлат драма театрида мусиқа раҳбари, айни вақтда қирғиз давлат филармонияси халқ чолғулари оркестрида дирижёр сифатида фаолият кўрсатади. Шу йиллар унинг янги ижодий имкониятлари очилишига сабаб бўлди.

Ёзнинг иссиқ ойларидан бирида, Иссиққўл соҳилида Фаттоҳ ака ижодкорлар билан бирга дам олаётган бўлиб, улар орасида Қирғиз давлат опера ва балет театри хонандаси Мунжия Эркинбоева ҳам бор эди. Фаттоҳ ака шу ерда хонандага атаб А.Осмонов шеъри асосида "Бўз бола" номли қўшиқ яратади. Мунжияхон бу қўшиқни дам олувчилар учун берилган концертда ижро этади. "Бўз бола" тез орада халқнинг севимли қўшиқларидан бирига айланиб, бугунги кунда ҳам хонандалар томонидан куйланиб келмоқда.

1947 йилдан Фаттоҳ Назаров Тошкент давлат консерваториясида опера-симфоник дирижёрлиги бўйича профессор Мухтор Ашрафий синфида таҳсил ола бошлайди. 1951 йилдан эса композиторлик ихтисослиги бўйича Г.Мушел синфига ўқишга киради.

Ф.Назаров композиция синфини биринчи симфониясини ёзиш билан тугатди. Шу тариқа у иккита — дирижёр ва композиторлик мутахассислигига мушарраф бўлади. Композитор ижодий фаолияти давомида деярли барча жанр ва шаклларда ижод этди. "Равшан" (Ж.Оймирзаев ва Т.Олланазаров либреттоси), "Алданган қиз" (Р.Орифжонов асари асосида), "Чевархоннинг найранглари" каби мусиқали драмалар ва бир неча радиопостановкаларга мусиқалар ёзди.

Ўзбек халқ чолғу оркестри учун "Ёшлар сюитаси", "Арча", "Қорақалпоқча рапсодия", "Қорақалпоқ халқ куйлари асосида сюита", "Шодиёна муқаддимаси", "Байрам марши" ва бошқа асарларни яратди.

Унинг "Ўзбекистон" (Ё.Мирзо сўзи), "Қирғизистон" (Миртемир), "Қорақалпоғистон" (Х.Турумбетов), "Қирғиз валси" (А.Осмонов) ва бошқа қўшиқлари тез-тез радио тўлқинларида янграб турибди.

Моҳир дирижёр сифатида Муқимий номидаги театрда Т.Жалиловнинг "Нурхон", С.Бобоевнинг "Ватан ишқи", Т.Жалилов ва Г.Мушелларнинг "Муқимий" каби кўплаб спектаклларига дирижёрлик қилди.

Тиниб-тинчимас бу санъаткор консерваторияда дирижёрликдан дарс бериб, профессор илмий унвонига сазовор бўлган. Унинг шогирдлари Ўрозимбек Муродов, Фаррух Мирусмонов, Фазилат Шукурова, Ҳикмат Ражабов ва бошқалар устоз ишини муносиб давом эттирмоқдалар.

Фаттоҳ Назаровнинг республикамиз мусиқа санъати ривожига қўшган ҳиссаси ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланиб, "Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист" унвони берилди.

Агар ҳаёт бўлганида Ф.Назаров қутлуғ 85 ёшга кирган бўларди. Ўзининг ҳаёти ва ижодий фаолияти давомида ўзбек мусиқа маданияти зарварақларида муносиб из қолдиришга мушарраф бўлган санъаткор асарлари замонлар оша мухлисларни ром этаверади.

Рустам ХЎЖАЕВ, доцент

НИЛУФАРГА АТАЛГАН ГУЛЛАР

Кўпинча одам яхши бир томоша кўрганда ёки зўр асарни ўқиётганда, ё бўлмаса, дилкаш инсон билан суҳбатлашганда вақт ниҳоятда тез ўтганини пайқамай қолади. Дафъатан, «наҳотки, шунча пайт ўтиб кетди, ҳозиргина бошланди-ку», деган фикр хаёлидан ўтади.

Ўтган ҳафта пойтахтимизнинг «Халқлар дўстлиги» саройида худди шундай ҳолатга тушдим. Истеъдодли эстрада хонандаси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Нилуфар Раҳматованинг янги концерт дастурини томоша қилиб, икки соат вақт қандай ўтганини сезмай қолибман. Бир вақт Нилуфархон қучоғи тўла гул, ҳамфикрлари қуршовида дастурнинг юзага келишида хизматини аямаган одамларни номма-ном саҳнага таклиф қила бошлади. Томошабинлар қарсаклар билан хонандани қўллаб-қувватлаб турдилар. Ҳа, хонанда катта синовдан — мухлислар имтиҳонидан муваффақиятли ўтганди.

— Ушбу дастур сўнгги етти йиллик ижодий изланишларим ҳисоботи, десам ҳам бўлади, — дейди Нилуфар Раҳматова. — Агар эътибор берган бўлсангиз, концерт бошланишида мухлисларим ёдига солиш ниятида «шлягер»га айланган қўшиқларимни куйладим. Лекин дастуримни янги қўшиқлар асосида тузганман. Аксарият шеърларнинг матни ёш шоир Дониёр Мирзо қаламига мансуб. Кези келганда унга миннатдорчилигимни айтиб ўтмоқчиман.

Нилуфархоннинг муваффақиятига ўз ҳиссасини қўшганлар оз эмас. Бу ўринда, албатта, хонанданинг турмуш ўртоғи, дастур лойиҳаси ва мусиқалар муаллифи, машҳур бастакор Султонали Раҳматовнинг номини алоҳида таъкидлаш жоиз. Аслида концерт давомида янграган 26 қўшиқнинг бир нафасда ижро этилгандек таассурот қолдиришида бастакорнинг катта хизмати бор. Шўх-шодон оҳанг майин наволарга, енгил эстрада мумтоз мусиқага шундай усталик билан боғланиб кетадики, концерт кўраётган томошабин бир қўшиқ қачон иккинчисига уланганини сезмай ҳам қолди.

Албатта, бу ўринда хонанданинг ижро ва актёрлик маҳорати ҳал қилувчи рол ўйнаган. Бинобарин, у ҳар бир қўшиқнинг оҳанги ва матнига яраша ҳаракат қилади, хонишининг асл мағзини фақат сўз билан эмас, балки хатти-ҳаракатлари, юз ифодалари билан ҳам мухлисларга етказишга интилади. Уч қисмдан иборат дастурнинг ҳар бир қисми учун Нилуфархонга тикилган либослар (дизайнер Дилмурод Миркомилов, дастур мазмунини тўлдиришга хизмат қилади.

Дастурнинг ҳақиқий шоу-концертга айланиши, шубҳасиз, режиссёрлар Гўзал Сулаймонова, Александр Цой ҳамда маслаҳатчи-режиссёр Саъдулла Абдуллаевлар саъй-ҳаракатларининг натижасидир.

Саҳнанинг безатилиши (бош рассом Бахтиёр Тўраев) алоҳида таҳсинга сазовор. Тошкент самолётсозлар заводининг қўлигул ишчилари томонидан тайёрланган маҳобатли нилуфар гуллари, концерт сўнгида турли рангларда юқорига отилиб чиққан ёритгичлар, ҳар бир қўшиққа мос ҳаракатлари билан мухлислар олқишига сазовор бўлган раққос ва раққосалар ва бошқа яна ўнлаб одамлар дастурнинг кўнгилли чиқиши учун меҳнат қилганлар.

Ўйлаймизки, кўпчиликнинг катта меҳнати билан қўшиқ ихлосмандларига тақдим этилган хонанда Нилуфар Раҳматованинг янги дастурини кўрганлар қимматли вақтларига рози бўлдилар. Бу каби концертлар «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси томонидан олиб борилаётган бир қатор ташкилий-назарий ишларнинг самараси бўлиб, навбатдаги хонандаларнинг ҳам яккахон чиқишлари бундан кам бўлмаслигини умид қиламиз.

Нилуфар Раҳматовага келсак, хонанда бугун яна ижод оламига шўнғиб кетган. Юртимизда ўтадиган тантаналарда, яқинлашиб келаётган янги йил давраларида мухлисларни янги қўшиқлари билан сийлаш ниятида изланмоқда. Мақом ва ўзбек халқ ашулаларидан иборат иккинчи албоми тайёр бўлиш арафасида. Хуллас, олдинда сизларни Нилуфархон билан янги учрашувлар кутади.

Г.УМАРОВА

Танишув

Аброр Парпиевнинг номи кўпчилик санъатсеварлар учун янгилик бўлиши мумкин. Лекин ёш, изланувчан бу хонанда ўз мухлисларини топиб улгурди. Унинг санъатга, қўшиқчиликка иштиёқини кўрган отаси ўғлини шу соҳа остонасига етаклаб келди.

Шуниси қизиқки, оиладаги тўрт фарзанднинг иккитаси қўллари гул усталар. Улар халқ ҳунармандчилиги, хусусан, ёғоч ўймакорлиги билан шуғулланиб, эл-юрт дуосини олиб келишмоқда. Энг кенжа Аброр эса дастлаб Наманган санъат билим юртини тугатди. Сўнгра Консерваторияда мақом йўналиши бўйича таҳсил олди. Устозлари ҳақида фахрланиб гапиради:

Аброр ПАРПИЕВ:

ТАБИИЙЛИККА НИМА ЕТСИН

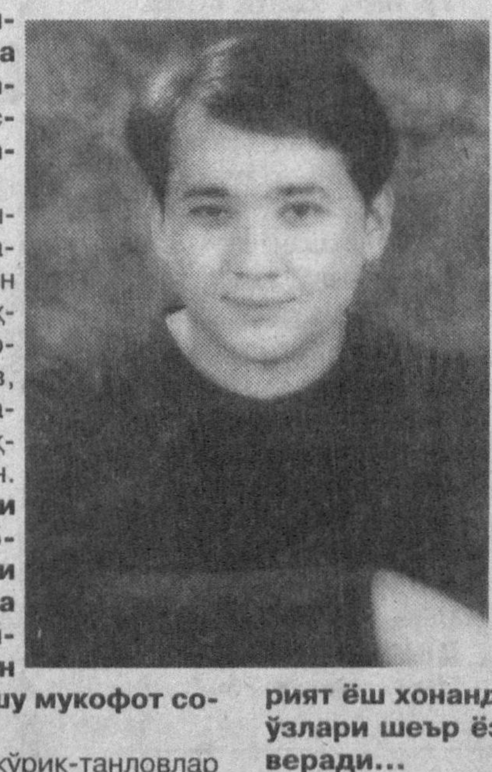

— Менинг қўшиқчиликдаги интилишларимни қўллаб-қувватлаган устозларимнинг барчасидан миннатдорман. Айниқса, Фаттоҳхон Мамадалиев, Рифатулла Қосимов, Қувондиқ Искандаров, Маҳмуджон Тожибоевларнинг сабоқлари, тарбиялари, йўл-йўриқлари кўп асқотади, деб ўйлайман.

— Бундан тўрт йил илгари ёш истеъдодларни қўллаб-қувватлаш ва ижодларини рағбатлантириш мақсадида юртбошимиз томонидан «Ниҳол» мукофоти таъсис этилган эди. Янглишмасам, сиз ҳам шу мукофот соҳиби бўлгансиз?

— Республикамизда кўплаб кўрик-танловлар мунтазам ўтказилиб келинади. Уларнинг ҳар бири ўз мавқеига эга. 1998 йили Маъмуржон Узоқов номидаги танловнинг ғолиби бўлганман. Ўшандаги ҳис-ҳаяжонларим ҳали-ҳали ёдимда. «Ниҳол» мукофотига номзодим 2001 йилда қўйилди. Мукофотни қўлимга олаяпману, кўзимдаги ёшни яширолмайман. Чунки бундай юксак мукофот ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Ўзингиз ўйланг, юртимизда қанчадан-қанча санъат билим юртлари, институтлар бор. Уларда юзлаб истеъдодли ёшлар таҳсил оладилар. Ҳамма ҳам шундай мукофотларни қўлга киритгиси келади. «Ўзбекистон — ватаним маним», «Она юртим наволари» кўрик-танловларида, тадбирларда иштирок этиб келаман. Булар ҳаммаси ижод, изланиш, янги қўшиқлар яратишга туртки бўлади.

— Репертуарингизда мумтоз қўшиқлар, мақом ашулалари асосий ўринни эгаллайди. Ҳозирги кунда ёшлар асосан эстрада йўналишида ўзларини синаб кўраётганликларини назарда тутсак, бу танловингиз мухлисларда қизиқиш уйғотиши табиий.

— Айтишларича, болалигимдан оғир, вазмин, тортинчоқ бўлган эканман. Ҳали ҳам характеримда бу хусусиятлар сақланиб қолган. Балки шунинг учун менга мақом қўшиқлари яқиндир. Репертуаримда эстрада йўналишида ҳам талайгина қўшиқлар бор. Тўғри, кўпчилик шўх-шодон куй-қўшиқларга жуда ўч. Эстрада йўналишида ижод қилиб, халқ оғзига тушиш бирмунча осонроқдек туюлади кўпларга. Лекин мумтоз қўшиқларни ижро этиб ҳам эл эътиборини қозониш мумкин.

— Ўзбекистон телевидениесининг «Ёшлар» каналида «Оҳанрабо» кўрсатувидаги чиқишингизни кўрдим. Ана шу кўрсатув ҳақидаги фикрингизни билмоқчи эдим.

— Енгил-елпи йўл билан, овоз кучайтиргичлар ёрдамида, техникага суяниб ижод қилиш авж олган бир пайтда «Оҳанрабо» кўрсатувининг мунтазам бериб борилиши айни муддао, деб ўйлайман. Чунки бу кўрсатув биринчи навбатда жонли ижрони тарғиб қилиши билан аҳамиятли. Ҳар бир нарсада табиийликка нима етсин.

— Тўғри айтасиз. Яқинда бир жойда наҳорги ошда бўлдик. Тўйхонанинг ўртасида бир хонанда иккита чолғучиси билан мумтоз ашулаларни ижро этяпти. Ёнимизда ўтирган кекса отахонлардан бири «Уни қара, фонограммалиги билиниб қоляпти, доираси йўғу доира товуши жаранглайди-я» — деб қолди. Шундан кейин кузатиб ўтирдик, оғиз очилиб-ёпилишида ҳам сунъийлик сезилиб қоларди.

— Албатта, шовқин-сурон билан ўтадиган тўйларда бундай ҳол билинмаслиги мумкин. Лекин, мумтоз қўшиқчи ижросида бу каби алдамчи ижролар хонанданинг обрўйига путур етказиши тайин.

— Аброржон, ҳозир аксарият ёш хонандалар кўп қийналиб ўтирмай, ўзлари шеър ёзиб, куй басталаб юборишаверади...

— Гапингизга тушундим, асосан, мумтоз шеъриятимизни, айниқса, Фурқат, Увайсий, Нодирабегим ғазалларини мутолаа қилишни яхши кўраман. Замонавий шоирлардан Эътибор Охунова, Эркин Воҳидов, Муҳаммад Юсуф, Нилуфар, Рислиғой Ҳотамова каби шоирларнинг шеърлари қўшиқларимнинг асосини ташкил қилади. Ўтган йили ўзбекистонлик бир гуруҳ санъаткорлар билан Саудия Арабистонида ижодий сафарда бўлдик. Ўн кун давомида турли тадбирларда қўшиқ ижро этишга тўғри келди. Аксарият Фурқат ғазали билан «Қадимги ушшоқ»ни айтишни кўп сўрашди. Шунда мумтоз қўшиқларимизнинг умри боқийлигига яна бир бор иқрор бўлдим.

— Режаларингиз қандай?

— Илк аудиокассета устидаги ишлар ниҳояланиб қолди. Яқин ойлар ичида яккахон концерт дастурим билан мухлисларимни ҳушнуд этиш ниятим ҳам йўқ эмас. Афсуски, шундай яхши кунларни отамиз кўрмадилар. Мавжудахон ҳожи онамиз орзу ҳавасларимизни кўрсинлар деб ният қиламан.

Аброр қўшиқни шунчаки айтмайди, балки тингловчи билан наво орқали суҳбатлашишга, дардлашишга ҳаракат қилади. «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси қошидаги «Ўзбегим юлдузлари» ашула ва рақс ансамблининг яккахон хонандаси сифатида ижод қилаётган Аброржонга изланишларида куч-ғайрат, сабр ҳамда соғлик тилаймиз.

Суҳбатдош:
Асрор СУЛАЙМОНОВ.

СЎНГГИ ИЛИНЖИ

Туркистон генерал-губернатори бу қулай вазиятдан фойдаланиб қолиш учун, аввало, хоннинг ўзини Тошкентга чақириш, уни ҳийла-найранг йўли билан Россия ичкарисига жўнатиш ва шундан сўнг бу қўшни мамлакатга қарши ҳарбий юриш бошлашни мақсад қилиб олади. Фон Кауфман гўё Худоёрхонни унинг душманлари ҳужумидан омон сақлаш учун 60 кишидан иборат казак аскарларини юбориб, унга Тошкентга келишни таклиф этган. Зотан, «Туркестанские ведомости»нинг 1875 йил 5 августдаги 31-сонида: «Собиқ Қўқон хонига Хўжанддан Тошкентга кўчиб келиш таклиф этилди», деган сўзлар битилган эди. Ҳақиқатан ҳам, газетада юқоридаги сўзлар эълон қилинишидан аввалроқ, яъни 24 июлда Худоёрхон фон Кауфман маслаҳатига кўра ўз оиласи, яқин аъёнлари ва бир гуруҳ соқчи аскарлари билан Хўжандга келиб, шу ерда ўн кун чамаси яшаб турган. Фон Кауфманнинг қора ниятларидан бехабар Худоёрхон генерал-губернатор таклифига кўра Тошкентга келаётганида кўп йиллар давомида хонга олтин тоғлар ваъда қилган ўз валийнеъматидан ҳақиқий нажот топишни, бу ердан рус қўшинлари ва даҳшатли тўп-тўпхоналари билан Қўқонга қайтиб, тахтни яна эгаллашни ният қилган, чамаси. Авваллари икки бор тахтдан тушиб, икки бор тахтга ўтириб, ҳаётнинг паст-баландини кўп кўрган хон Тошкентдаги эски қадрдонларига учраб, фон Кауфман билан қандай муомала қилиш ҳақида маслаҳат олиш учун ўз хуфияси Ориф рикобни барвақт Сайид Азимбой олдига жўнатади. Тошкентликлар маслаҳатини Ориф рикоб Хўжанддан чиқиб Тошкентга келаётган хонга йўлда етказади.

«Туркистон вилоятининг газети»: «Хўқанднинг хони Худоёрхон Туркистон генерал-губернатури генерал-адъютант фон Кауфманнинг рухсатлари билан Хўжанд шаҳридин чиқиб, саккизинчи овғустда Тошканд шаҳриға келдилар», деган хабарни босган эди (19 август 1875 йил, 20-сон).

Не-не умидлар билан фон Кауфман ҳузурига етиб келган Худоёрхон боши харсангга урилгандек лолу ҳайрон бўлиб қолади. Чунки Туркистон генерал-губернатори унинг катта ҳарбий куч билан юртига қайтиб бориб, тахтни қайта эгаллаш орзусини сароб деб атаб, «русия давлатидан катта нафақа олиб, шу мамлакат ҳудудида яшаш»ни таклиф этган эди.

Фон Кауфманнинг ҳамма масала Петербургга бориб Россия императори билан учрашганидан кейин ҳал бўлажаги ҳақидаги найрангига учган хон сархуш ҳолда бу таклифни қабул қилади. Фон Кауфман Худоёрхонни Петербургга жўнатганлиги ҳақида расмий доираларда қайта-қайта гапириб, аслида уни Оренбургда эрксиз маҳбус ҳолатида тутиб қолажаги ҳақидаги фикрни у кунларда ўз атрофидаги энг ишончли кишилардан ҳам сир тутганди. Хуллас, ҳали кўнглида умид учқунлари бўлган Худоёрхон Петербургга, император ҳузурига бораман, деган ниятда йўлга тушади. Аммо кўнглининг бир чеккасида Петербургга кетяпману ўз юртимга қайтиб кела олмаслигим ҳам мумкин, деган мудҳиш хаёл кезарди. Шунинг учун йўлни Туркистон шаҳрига буриб, у ерда севикли хотини Оғача ойимни, азиз фарзандлари Ўрмонбек билан Фансуруллобекни баъзи хизматкорлар билан бирга қолдириб кетади. Шундан сўнг Петербург йўлидаги энг катта шаҳарлардан бўлмиш Оренбургга тушиб, у ернинг генерал-губернатори Крижановский билан учрашиб, унга ўз ҳол-аҳволидан хабар бериш мақсадида шаҳарга кириб келади. Бироқ ўша кунлари Крижановский шаҳарда йўқ экан. Унинг маҳкама ходимлари хонга генерал-губернатор шаҳарга қайтишини, кутиш кераклигини қатъий равишда таъкидлайдилар. Орадан бир неча кун ўтгач, шаҳарга қайтган Крижановский хонни юзда сохта тавозе билан кутиб олади, улар бир-бирлари билан совға алмашган ҳам бўладилар. Ўша куннинг эртаси ёки индинига бориб, Крижановский Худоёрхонни ўз ҳузурига чақириб, унга пойтахтдан алоҳида кўрсатма келгунига қадар Оренбургда яшаб туриши зарур эканини айтади.

Аввалда Россияга эркин меҳмон сифатида бориб, саёҳат қилиб, дам олиб келаман, деб ўйлаган Худоёрхон ўзининг эрки юлиб олинганини, ярим маҳбус сифатида яшашга мажбур эканини энди тушунади. Хоннинг эркиз кунлари бошланади, пойтахтдан ўзи ҳақида қачон кўрсатма келишини генерал-губернатор маҳкамасидан сўрай-сўрай ҳолдан тойган Худоёрхон энди Оренбургдан ҳали-бери кетиши мушкул эканига кўникиб, шаҳарнинг Водяной ва Атаман кўчалари чорраҳасида бир ёғоч уй сотиб олиб, ўзи бирга олиб кетган хотинлари, қариндош-уруғ ва хизматкорлари билан биргаликда шу уйда яшай бошлайди. Бу даврда Крижановский хонни бир неча марта ўз ҳузурига чақириб гаплашади. Петербург ва Тошкентда Худоёрхоннинг келгуси тақдирини белгилаб бериши мумкин бўлган идоралар ва амалдорлар билан ёзишмалар олиб боради. Худоёрхон Крижановскийдан ўзини Петербургга император ҳузурига юборишни илтимос қилган эди. Унинг бу илтимоси императорга етказилганида, генерал-адъютант граф Гейден Крижановскийга 1875 йил 27 сентябрда: «Олий ҳазрат ўз ироadmaларини маълум қилиб, Худоёр Санкт-Петербургга келмасин, дея буюрдилар», мазмунида телеграмма беради (715-жамғарма, 1-қайд, 63-иш, 622-саҳифа). Худоёрхон ўзининг ҳажга боришига рухсат беришларини илтимос қилган эди. Шу муносабат билан 1875 йил 6 ноябрда Россия ҳарбий вазири Милютин Крижановскийга: «ҳозир шарқда нотинчлик бўлиб турган шароитда Худоёрхонни Маккага чиқариб юбориш ноқулай бўлади, кечиктириш керак», деб телеграмма беради (715-жамғарма, 1-қайд, 65-иш, 64-саҳифа).

Петербургга, император ҳузурига бориш нияти барбод бўлгач, Худоёрхон Москвада бир бой қариндоши борлигини, ўшаникига бориб яшаш орзусида эканини маълум қилади. Хоннинг бу мақсадига император томонидан монеълик йўқдай эди. Чунончи, Бош штаб бошлиғи граф Гейденнинг Крижановскийга 1875 йил 21 ноябрда ёзган хатида император Худоёрхонга мамлакатнинг Петербург ва Туркистондан ташқари ҳудудларидан яшаш учун ўзига жой танлашига рухсат бергани айтилган (715-жамғарма,1-қайд, 65-иш, 221-саҳифа). Бироқ икки йилдан ортиқ давр мобайнида бу масала ҳам ҳал этилмайди. Ташқи дунёдан бутунлай ажратиб қўйилган хон Оренбургда диққинафас бўлиб яшайверади. Ана шундай энг оғир бир вазиятда Крижановский одамлари унга хон тўғрисида чақувларни тез-тез етказиб турар эдилар. Кейинчалик Бўмбайдан Кауфманга ёзган хатида Худоёрхон: «Бир пора одамларимизни тарафидин губирнатурға шикоят қилибдурларки: от олди ва яна одам жам қилур, дебдурлар. Бир неча одамлар ул тарафдин бизга хабар бердиларки, губирнатур баҳодир сиздин кўп ранжибдурлар, деб сўзланди... Ноҳақ сўзлар бизнинг ҳақимизда сўзланди».

Ана шундай танг бир шароитда 1877 йил 3 октябрга ўтар кечаси Худоёрхоннинг Оренбургдаги уйига ўғрилар тушади. Юқорида эслатилган Бўмбайдан фон Кауфманга хатида Худоёрхон «Шу аснода уйимизға ўғри келди ва яна бир хафалик тушди», деб ёзади. Хон уйига ўғрилар тушганлиги ўша давр матбуотида ҳам ўз ифодасини топган. Масалан, «Туркестанские ведомости» ўзининг ўша йил 8 ноябрдаги сонида «Оренбургский листок»дан шу ҳақдаги хабарни кўчириб босади. Унда, жумладан, бундай дейилган эди: «3 октябрда, кечаси соат бирда, собиқ Қўқон хони Худоёрникига икки фойтунда ёвуз ниятли номаълум кишилар келиб, ҳовлидаги эшикка тиралганча, деразанинг битта ойнасини кўчирганлар ва келганларнинг бири деразадан ичкарига суқилиб кира бошлаган, лекин Худоёр ҳали ухламай ётган экан, суқилиб кираётган ўғрини кўргач, у ёнидаги темир сўйил билан ўғрини шундай қаттиқ урганки, деразада қон доғлари пайдо бўлган. Шундан сўнг барча ўғрилар тирақайлаб қочиб кетганлар. Рўй берган бу ҳодиса юзасидан тергов олиб борилмоқда».

Шуларнинг ҳаммасидан сўнг Худоёрхон анчадан бери кўнглида сақлаб юрган Маккага жўнаш ниятини амалга оширишга шитоб билан киришади. Баъзи тадқиқотларда айтилганидек, хон ўзи билан бирга Оренбургга олиб борган икки хотинини юртига, жияни Акромхон тўрани эса энг севимли фарзанди Ўрмонбекка қараб туриш учун Туркистон шаҳрига жўнатади, хизматкорларининг баъзиларига ҳам жавоб бериб юборади, Оренбург банкида сақланаётган маблағидан 32 минг рублни олиб, 3 мингдан кўпроғини «хўжа кўрсин»га қолдиради. Ўша йилнинг 11 ноябрида уйидаги икки хизматкорга овга кетаётганини айтиб, қариндошлари бўлмиш Султонхон ва Нурмуҳаммад деган кишилар ҳамроҳлигида йўлга тушади. Аввалдан келишиб қўйилган Турди ёфис ва Нуржон тўрани йўлдан ўзларига ҳамроҳ қилишади.

Тадқиқотчи А.Акрам ўша сафар вақтида Худоёрхон ва шериклари томонидан зўрлаб бирга олиб кетилмоқчи бўлган, маълум вақтгача улар билан бирга юриб, имкон туғилиши билан хоннинг тўриқ оти ва милтиғини ўғирлаб қочган Ўтужа Жоновнинг кейинчалик тергов чоғида берган маълумотларида Худоёрхоннинг ёнида тўрт киши, улардан Султон ва Нурмуҳаммад ўзбек, Нуржон тўра қозоқ ва Турди туркман экани айтилганига эътиборни қаратади. Муҳими шундаки, Ўтужанинг айтишича, Худоёрхон ва ҳамроҳлари унга аввал Англияга, сўнгра Туркияга бормоқчи эканликларини айтганлар, хон ўз тахтига қайтгач, Ўтужага кўп бойлик ва мансаб беришга ваъда қилган. Демак, Худоёрхон ҳаж зиёратига боришдан олдин Англияга бормоқ ниятида бўлган. Лекин юртидан тезроқ чиқиб кетиш йўли Кобул орқали тушганидан, иккинчи томондан, чамаси, ҳаж мавсуми яқинлашиб қолганидан (1877 йили ҳаж мавсуми 17 декабрдан бошланган) Маккаи мукаррамага етиб олишни мўлжаллаган ва бошқа сафарларини орқага сурган кўринади.

Худоёрхон Оренбургдан қочиши биланоқ Россия ҳудудларида ва хонликларда уни дарҳол тутиб, ҳукумат маъмурларига топшириш учун кенг фаолият бошлаб юборилади, пойтахтдаги мутасаддилар Оренбург генерал-губернатори Крижановский, фон Кауфман, Амир Насруллога кетма-кет кўрсатмалар беришади. Лекин буларнинг бирортаси ҳам фойда бермайди.

Хоннинг ҳаж сафари учун йўлга чиққандан кейин кириб борган дастлабки мамлакати баъзи манбаларда Эрон, баъзиларида эса Афғонистон деб кўрсатилади. «Туркистон вилоятининг газети»да 1878 йил 21 июнда босилган хабарда у дастлаб Афғонистонга, у ердан Эронга, сўнгра Ироқ орқали Маккаи мукаррамага боргани айтилса, Исҳоқхон Ибратнинг «Тарихи Фарғона»сида «Анда (Эронда демоқчи) Амир Насриддин шоҳ экан. Анга хат юбориб сўзлашганда, хонни кирмакиға қабул қилмай, афғон амири Шералихон ҳам олмай, тўғри Афғонистоннинг ичи ила Пешовар шаҳриға юриб, Пешоварға кирганда ҳамшаҳарлар истиқбол қилиб, тўғри Пешоварға кириб, Гўрканд деган эски ўрдаға тушган экан». Ибратнинг ёзишича, шу ердан хон Аҳмадободга, сўнгра Бўмбайга, ниҳоят Жидда орқали Маккаи мукаррамага борган.

Ҳарқалай, Худоёрхон изидан ҳажга борган ва хонни кўрган кўплаб кишилар билан суҳбатлашган, хоннинг хориждаги ҳаётига оид тафсилотларни аниқлаган андижонлик Мулла Муҳаммад Умарбек берган маълумотларга асосланганини ҳисобга олсак, хоннинг Маккаи мукаррамагача бўлган сафар йўналиши ҳақидаги Исҳоқхоннинг фикрлари кўпроқ ишонарли, дейишга асос бор.

Худоёрхон ҳаж зиёратига бориш жараёнида ҳам, ҳаж арконларини адо этгандан кейин ҳам унинг бошига кўп мусибатлар тушади. Ҳавоий-Умидий «Мактубчаи хон» достонида Худоёрхон ўз жамғармасидан 50000 сўм олиб, йўлга тушганини, Маккага бориш йўлида маблағининг барини ўғрига олдиргани, фақат битта олтин соатигина қолганини рақам қилса, «Туркистон вилоятининг газети» 1878 йил 21 июндаги сонида: «Шералихоннинг (Афғонистоннинг ўша вақтдаги амири) Кобулдан юборган фармойиши бўйича, Худоёрхоннинг қўлидаги барча пулларини олиб, ўзини Эрон мамлакатига ўтказиб юборибдур», дейилган. Бу маълумотларнинг қайси бири тўғри бўлганида ҳам, ҳарқалай Худоёрхон ҳажга бориш вақтида ўзи ва ҳамроҳларининг тирикчилиги учун зарур бўлган асосий маблағидан маҳрум этилган. Лекин хонга садоқатиданми ёки унга раҳми келганиданми, Бўмбайда истиқомат қилаётган фарғоналиклар унга 1000 рупий пул жамлаб бериб, ҳаж йўлига солиб юборганликларини Исҳоқхон Ибрат илгарироқ айтганимиз Мулла Муҳаммад Умарбек ҳожи тилидан баён этади. Йўл-йўлакай ўзининг ҳамюртларидан ҳожи Муҳиддин Бухорий, ҳожи Юсуфали Марғиноний, Қори Абдулҳаким Марғиноний, ҳожи Содиқ Конибодомий ва бошқалар билан учрашиб, улардан илтифот кўрган хон Жидда орқали Маккаи мукаррамага етиб олади. Ҳаж рукнларини адо этиб, ҳаж муддати тугагандан кейин яна бошига кетма-кет кулфатлар тушади. Маккада, ҳарам яқинидаги эски бир ўрдада ҳожи Шаҳид Калон эшон Намангоний ва унинг солиҳ фарзандлари Юсуфхон тўра ҳамда Омон халифа билан биргаликда истиқомат қилиб, ҳар куни беш вақт намозни ҳарамнинг ўзида адо этиб юрган кезида илгари хоннинг Наманган тарафдаги солиқ йиғувчиларидан бўлган ва эгри қўлликда айбланиб, мол-мулки мусодара этилиб, хонлик ҳудудидан бадарға қилинган Содиқ саркор Ортиқ саркор ўғли ўч олиш ниятида атайлаб Худоёрхон орқасидан келиб, катта бир тош билан уриб, икки тишини синдиради.

Бу иш юзасидан тергов бўлиб, айбдорни 4 йил қамоққа ҳукм қилаётганларида хон «менинг даъвом йўқ», деб унга бериладиган жазони кўп жиҳатдан енгиллаштиришга эришади.

Худоёрхон Маккада яна бир мунча муддат истиқомат қилгач, унинг билагига ёмон яра чиқади. Бу ҳақда хоннинг ўзи кейинчалик фон Кауфманга ёзган мактубида аниқ маълумот беради: «Бир неча вақтлардан сўнг Маккада қўлимизга бир жароҳат чиқди ва бу жароҳатдин дўхтири Макка бир неча гўштларни кесиб олди ва яна олти ой Маккада турдук. Жароҳат яхши бўлмади. Ва яна бир неча одамлар сўзларики, Ҳиндустонда кўп яхши дўхтурлар бор, дедилар. Ул сабабдин Бўмбайга келдук. Дўхтири инглис жароҳатни кўрди, дорию дармон қилди. Муддати беш ой Бўмбайда турдук. Жароҳат яхши бўлди». Демак, қўлига чиққан яра азобини хон бир йил чамаси тортган, сўнгра ундан фориғ бўлган.

«Ана шу яра чиқишидан олдинги ва жароҳат тузалганидан кейинги қайси муддатларда Худоёрхон қаерда бўлган ва қандай ишлар билан шуғулланган?», деган савол келиб чиқади. Бу ҳақда маълумотлар кам учрайди ва уларнинг зидлиги кўзга ташланади. Шунга қарамай, уларни таҳлил этишга ва баъзи хулосалар чиқаришга уриниб кўрамиз. Чунки бу маълумотларнинг муайян қисми Худоёрхон, аввало, Бўмбайга, ундан Англияга, қиролича Виктория ҳузурига қандай борганлиги ва бу ишнинг оқибатлари билан бевосита боғлиқдир.

Эшқобил ВАЛИ

ЭНАМНИНГ ТЕРМАЛАРИ

(халқ оҳангида)

Онам Ҳурмат момо хотирасига

**Менга тегмаган илон
Яна минг йил яшасин,
Мени ранжитдинг бекор —
Қизинг менга ўхшасин.**

**Хотиндан хўжа чиқса
Эчкини икки суяди.
Номардга навбат тегса,
Марднинг кўзин ўяди.**

**Яйдоқ юрган байирнинг
Сағрисига кўп боқма.
Ахта бўлган айғирнинг
Жўрасидай улоқма.**

**Қайнаётган қозонда
Қўйнинг думбаси яхши
Ўтириб қолган қиз учун
Эрнинг ҳаммаси яхши.**

**Оғилхона тўрида
Боғланибди қўш хўкиз.
Номгинанг — тиллатопар,
Сувратинг қорақўнғиз.**

**Қўтон тўла қўй бўлсин,
Ҳовли тўлиб тўй бўлсин.
Қозон тўла ош бўлсин,
Кўрпа тўла бош бўлсин.**

**Эр киши пирли бўлар,
Жонхотин эрли бўлар.
Жонсуғургич хотиннинг
Ўн қарич тили бўлар.**

**Оқбошдан ўтин бўлмас,
Ўйнашдан хотин бўлмас.
Қуйруққа бўккан билан,
Эт бўлар, метин бўлмас.**

**Сувдан семирса агар,
Қурбақа семиради.
Омади келиб қолса,
Сичқон филни йиқарди.**

**Тўқол хотин бой келар,
Пасткаш меҳмон кўп келар.
Оғриқ жойини топса,
Олти ойу қиш келар.**

**Тил бошқаю тилак бошқа,
Юз бошқаю юрак бошқа.
Емхўр от тўрва тешар,
Ғанимнинг ичи қашқа.**

**Ямасанг янги бўлар,
Янгининг тенги бўлар.
Оқсоқ қўй пешин марар,
Ур эшак ҳангги бўлар.**

**От борида йўл тани,
Эс борида эл тани.
Тухум босган эркакнинг
Хотинидир мултони.**

**Қариндошдан қарз олма,
Қариндошга қиз берма.
Бузоқ туркидан маълум.
Эгасин сўраб юрма.**

**Шарқираган булоқни
Лойқалатар жимжилоқ,
Гуриллаган подани
Булғаб кетар бир бузоқ.**

**Дикирлаган эчкининг
Чарвисига ким тўяр?
Юмалаб ётган хўкизнинг
Чарвисига эл тўяр!**

Илҳом ЗОЙИР

ИККИ ҲАЖВИЯ

Меҳмонларни корхона цехлари билан таништираётган Сотти Сувоновичнинг қаватида пилдираб юрган ўринбосари Ҳалимжон ҳовлиққанча хўжалик ишлари мудири Турдиқулни бир чеккага тортди.

— Турдиқул, тезда бир парча латта топ! — деди типирчилаб.

— Латта?! Қанақа латта? — деди Турдиқул пешанаси тиришиб.

— Оёқ, э, ботинка артадиган латта-да.

— Нимага керак бўлиб қолди?

— Сотти Сувоновичнинг ботинкаларига чанг қўнибди. Артиб қўймаса бўлмайди. Меҳмонлар айб қилиши мумкин.

— Меҳмонларнинг олдида ноқулай эмасми?

— Нега ноқулай бўларкан?

— Лаганбардор экан, деб ўйлашади-да.

— Меҳмонларнинг ўйлаши билан нима ишим бор!

Турдиқул бироз ҳовридан тушди.

— Сотти Сувоновичнинг ўзлари айтдиларми?

— Йўқ, ўзлари ҳали билмайдилар. Қоринлари оёқларининг учини тўсиб турибди.

— Ўзлари айтмаган бўлсалар, сизга нима?

— Билиб қолсалар, менга гап тегиши мумкин.

— Нимага энди сизга?

— "Мен-ку кўрмабман, сенинг кўзинг қаерда эди?" деб кўпчиликнинг олдида шарманда қилишлари ҳеч гап эмас.

— Демак, латта топиш керак, шундайми?

— Шундай, Турдиқул, топмаса бўлмайди.

Турдиқул чўнтагидан рўмолчасини олиб, Сотти Сувонович томон юрди. Ҳалимжон унинг орқасидан югурди.

— Қаёққа, Турдиқул, тўхта!

— Қаёққа бўларди, Сотти Сувоновичнинг ботинкаларини артиб қўйишга-да!

— Мен ўзим артаман, рўмолчангни буёққа бер!

— Йўқ, ўзим, сизга ярашмайди.

— Бинойидай ярашади-да, қани, менга бер-чи!

Турдиқулнинг бирдан феъли айниди.

— Ҳо, обрўни сиз олмоқчимисиз?

Ҳалимжон ҳам тўнини тескари кийди.

— Нима, сен менинг ғоямни ўзлаштирмоқчимисан?!

— Йўқ! Лекин даструмолча меники!

— Ғоя эса меники!..

Иш ҳиқилдоққа бориб тақалганда, Сотти Сувонович меҳмонларнинг машинасига ўтириб қаёққадир жўнаб қолди...

* * *

Ўринбосари кириб келганда, ғишт заводининг директори Қошиқов қошларини чимириб ўтирган эди.

— Тинчликми, рангизда ранг йўқ! — сўради ўринбосар.

— Ҳушёр бўлиб туринглар, биттаси келади, — деди Қошиқов.

— Ким экан у?

— Билмайман, девдай, асаби чатоқ дейишди. Қўлидан ҳамма иш келармиш... Келса, сизга чиқараман. Ўзингиз тинчитинг!

Ўринбосар пешонасини тириштириб чиқиб кетди. Орадан бир соат вақт ўтди. Эшик тақиллаб, сўнг очилди.

— Мени сизга юборишди, — айтилган киши кириб келди.

— Мен шошиб турувдим, ўринбосаримга учрашинг, — деди Қошиқов баҳона қилиб...

Орадан беш-ўн дақиқа ўтди. Ўринбосар қўлларини ишқалаганча Қошиқовга ялтоқланди:

— Оғиз очолмади, қўлига бир "ғишт" тутқазиб юбордим...

Эртаси куни яна пайдо бўлди ўша нусха.

— Мени сизга юборишди, — деди мўлмайиб эшик ёнида тикка турарқан.

— Мен бандман, ўринбосаримга учрашинг! — Қошиқовнинг титраб-қақшаб айтган гапи шу бўлди.

Бироздан сўнг ўринбосар оғзи қулоғида кириб келди:

— Оғиз очмоқчи эди, яна битта "ғишт"ни оғзига уриб юбордим, — деди "ишни қойил қилдим" дегандай...

Номаълум нусха учинчи бор келганда, Қошиқовнинг сабри чидамади.

— Кир, ўтир қани бу ерга! — деди у нусхага дўқ уриб. — Берар-кан деб, келаверасанми? Қаерда ишлайсан ўзи?

— Ҳеч қаерда ишламайман.

— Унда нега ҳар куни келасан?

— Сизга юборишгандан кейин келаман-да.

— Ким юборди сени?

— Божангиз, Саидваққос ака.

— Нима керак сенга?

— Иш керак.

— Шу дардингни дарров айтмайсанми?

— Келсам бандсиз. Ўринбосарингиз сўраб-суриштирмай пул бергани берган.

— Нега беряпсан, деб сўрамайсанми?

— Қаердан билай, бу ерда маош олдиндан берилса керак, деб ўйладим-да.

— Э, ўйламай кет! Одамни ўтакасини ёрдинг-ку! Бўпти, олган маошингни ҳалоллайсан энди...

Божасининг таниши чиқиб кетгач, Қошиқов енгил нафас олди.

Дунё— кенг...

НАПОЛЕОН НОҲАҚ

Буюк мусаввир Салвадор Дали хизматкорига ухлаб ётганида ёстиғига хушбўй атирдан томизишни, турли хил товушлар чиқаришни тайинлар экан. Муаттар ҳид ва ёқимли товушлар рассомни уйқусида хушвақт қилган бўлса ажабмас.

Одам умрининг учдан бир қисми уйқу билан ўтиши маълум. Бироқ умрнинг мана шу қисмини бахтли ўтказишнинг имкони борми? Хўш, уйқуда ўтадиган умр палласини, чиндан, бахтли кечириш одамнинг қўлидан келадими?

Наполеон Бонапарт фавқулодда истеъдодли ва ўта ишчан киши бўлган экан. У ўзининг вазирларини тез-тез тергаб, уларнинг хатти-ҳаракатини танқидий баҳолаб, бу аҳволда ишлашса бир неча йилдан кейин ҳатто ҳожатга боришга ҳам ярамай қолишлари мумкинлигини айтиб, қаттиқ огоҳлантириб турган. «Эркак киши тўрт соат ухлайди, аёл — беш соат, фақат аҳмоққина олти соат ухлаши мумкин», деган гап айнан Наполеонга тегишли.

Бироқ ҳозирги замоннинг физиологлари унинг гапини рад этишди. Саратон хасталиги тадқиқоти Америка жамияти ўттиз ёшдан ошган бир миллион нафардан ортиқ одам орасида сўров ўтказди. Сўровнома натижаларига кўра, 7-8 соатдан кам ухлайдиган кишилар ўртасида саратон билан касалланиш эҳтимоли кучлироқ экан. Бир кунда тўрт соатдан кам ухлайдиганлар орасида ўлим даражаси жуда юқорилиги қайд этилган.

Уйқуга кетадиган вақтни қисқартиришга уринадиган одамларни тушуниш мумкин: улар умрнинг учдан бир қисмини ухлаб бефойда ўтказишни хоҳламайдилар. Хўш, уйқуни фойдали, мазмунли ўтказишнинг йўли борми? Яъни, дейлик, тушда ҳар хил саргузаштларни кўриб, яхши ҳис-туйғуларни кечириб ёки бир умр кўришни орзу қилган мамлакатларда бўлиб, миллионерга ё буюк қаҳрамонга айланиб яшаш мумкинми?

Бунинг учун, олимларнинг эътироф этишларича, киши уйқу ҳолатида ўз уйқусини «бошқара олиши» лозим бўлади.

Уйқуни «бошқариш» муаммосини ўрганишга дастлаб АҚШда киришилган. Ўтган асрнинг етмишинчи йилларида кун бўйи хизмат қиладиган «уйқу телефонлари» пайдо бўлди. Уйқудан уйғонган одам бу телефонга қўнғироқ қилиб, кўрган тушини айтиб бериши ва унинг таъбирини эшитиши мумкин эди.

Кейин махсус курслар ва семинарлар йўлга қўйилди, уларда дунё маданиятларида, анъана ва урф-одатларда тушларнинг ўрни ва аҳамияти тушунтирилди. Бу тадбирларга, гарчи нархи юқори бўлса-да, одам ёғиларди. Масалан, Стенфорд университетида уйқуни бошқариш бўйича тажриба орттиришга бағишланган ўн кунлик семинарнинг нархи 1500 доллар бўлган. Уйқуни ўрганиш бўйича Ассоциация юзага келган, бу соҳага доир адабиётлар, махсус аудиокассеталар чиқарила бошланган. Ҳатто уйқуни бошқариш бўйича туристик агентликлар тузила бошлаган. Ва бу ҳаракатлар мўмайгина даромад келтира бошлади. Хуллас, Наполеон айтганидай, кам ухлагандан кўра, уйқуни чўзиш ҳам зиён келтирмаслиги аён бўлди.

Америкалик профессор Стивен Лаберж Nova Dreamer деб номланган махсус ускуна яратди. Бу ғаройиб ускуна ёрдамида киши уйқу ҳолатида бемалол ўз уйқусини бошқариш имконига эга бўлади. Ускунанинг баҳоси 195 доллар. Ускунанинг кўзга кийиладиган ойнак қисми кўз соққасининг ҳаракатини қайд этиб, одам қачон туш кўра бошлаганини аниқлайди. Шундан сўнг кўзойнак ўзидан турли рангдаги ёруғлик ва ҳар хил оҳангдаги товушлар чиқаради. Бу ёруғлик ва товушларни ухлаётган одам қабул қилади, бироқ улар таъсирида уйғониб кетмайди. Ушбу ҳолатда киши ўзининг уйқудалигини, ускунаси — Nova Dreamer ишлаётганини англаб етади. Дастлаб онгда кечадиган бу ҳолат кишини ҳаяжонга солади, лекин бироз ўтиб шу ҳолатга кўникиш ҳосил бўлади ва киши ўзининг уйқудалигини англаб етади. Шундан сўнг, у тушида хоҳлаган жойга бориши ва хоҳлаган ишини қилиши мумкин. Яъни, у уйқусини уйқу ҳолатида бемалол бошқара олади.

Ўтган асрнинг 80-йилларида доктор Лабержнинг бу кашфиётига кўпчилик ишонмади. Ўзининг ҳақлигини исботлаш учун олим ўз устида тажриба ўтказиб кўришни таклиф қилди. Махсус асбоблар унинг уйқуга кетганини аниқ кўрсатганидан кейин, Лаберж олдин келишилган шартга кўра, кўзининг соққаларини аввал ўнгга, кейин чапга ва сўнг бурун томонга ҳаракатлантириб — уйқу ҳолатида ўз онгини бошқараётганини намойиш қилди. Бу тажриба бир неча марта кўпчилик олдида такрорлангандан сўнг олимнинг кашфиётини шунчаки лўттибозлик деб қараганлар ҳам тан олишга мажбур бўлишди.

Америкалик олим ҳар қандай соғлом одам ухлаган ҳолатда уйқусини бошқара олишни ўрганиш имконига эга, деб ҳисоблайди.

МАМАТ ПОЛВОН

Бу дунёда салкам етмиш йил яшаб, қанча ёнбошлаб, қанча таомни сўнгги ошамигача еб Мамат полвон англаган яккаю ягона фалсафа шу бўлди: ошхонада чой ичиб кунни кеч қилгандан кўра чойхонада ош еб яйраган яхши.

* * *

Мамат полвоннинг ўғилларига, набираларига қиладиган насиҳати битта — ит бўлганидан кейин акиллайди. Акиллади деб уриб ўлдирасанми? Олдига суяк ташлагин-да, йўлингда кетавер, хумпар.

* * *

«Мамат полвон овқатни паққос туширди», деганидан кўра, «Йиллар давомида овқат Мамат полвонни паққос еди», дейиш тўғрироқ бўлади.

* * *

Мамат полвоннинг ўзига ўзи қиладиган насиҳати: «Бўйнинг темирдан бўлса ҳам аввал уёқ-буёққа қара, сўнг аста чўз!»

* * *

Мамат полвон қўшниларига баҳо берганда, бошқаларга ўхшаб у — бу деб ўтирмайди, гапнинг пўстқалласини айтадиқўяди: «Пастки қўшнимми, жа ипирисқи-да, сўраб чиқай десанг, дурустроқ белкураги ҳам йўқ. Болтасининг сопи қўлингни ўйиб ташлайди...»

* * *

Мамат полвон қинидан суғурилган қиличдай қўшнисига ташланмоқчи бўлди. Аммо эски белоғриғи ёдига тушиб, шартта орқасига қайтворди...

* * *

Бозор иқтисодиётига бизда биринчи бўлиб Мамат полвон ўтган: бозорда қўй сотса, ирим қилиб арқонини олиб қолади, қўй олса — арқони узунроғини танлайди.

MT-1	ABONEMENT gazeta 222 (nashr indeksi) Ўзбекистон адабиёти ва санъати										
(nashr nomi)						komtlekt soni					
200___yil uchun						(oylar bo'yicha)					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Qayerga											
(pochta indeksi)						(manzil)					
Kimga											
(familiyasi, ismi, shinfi)											

P.V.	joyi	ELTUV KARTOCHKASI gazeta 222 (nashr indeksi)									
Ўзбекистон адабиёти ва санъати											
(nashr nomi)											
Obuna manzili o'zgartirish	Bahosi	so'm / so'm				Komtlekt soni					
200___yil uchun						(oylar bo'yicha)					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Qayerga											
(pochta indeksi)						(manzil)					
Kimga											
(familiyasi, ismi, shinfi)											

Дилшод РАЖАБ

Ўзим ўқийман

ҚИШ ЗАВҚИ

ҚОР

**Қор босмоқда атрофни —
Оқлар босар гупиллаб.
Оқлар... ҳатто Офтобни
Кўкда таслим қилдилар.**

**Қаҳратоннинг қаҳридан
Қўрқиб қотган ер-фалак,
Қўл кўтариб асирдай
Қилт этмай турар дарахт.**

**Фақат курашар бетин
Азамат шербилаклар —
Кураш учун яралган
Фидойи... Қоркураклар.**

ҚАРҒА

*Қора қарға қоғ этар,
Ўз кўнглини чоғ этар.
Халқ мақоли*

**Мен қарғаман, қарғаман,
Бекор сўкиб қарғаманг.
Мен-ку бир беозор қуш,
Сизга нима қилдим, хўш?
Тўғри, «қағ-қағ» этаман,
Ўз кўнглим чоғ этаман.
Бунинг нимаси ёмон,
Ахир, қиш совуқ чунон.
Турмайман-да титраб зор,
Анов мусича мисол.
Куйлайман — «қоғ» этаман,
Кўнглимни чоғ этаман.
Деманг: «Шундай паллада
Бало борми «ялла»га.
Баҳор, ёздамас фақат,
Куйлаш керак ҳамма вақт.
Шунда қолмайсиз қотиб,
Ва қайғу, ғамга ботиб.**

ҚАЛИН ДЎСТ

**Дўст билинар деганлар
Мушкул кунлар келганда,
Бир қалин дўстим бор, зўр
Жуда меҳрибон, ғамхўр.**

**Совуқ, аёзли кунда
Мендан ажрамай сира,
Олиб иссиқ бағрига
Асрар қишнинг қаҳридан.**

**Айланай бу дўстимдан,
Яъни иссиқ пўстиндан.**

ҚИШКИ САФАР

**Мўрисидан дуд чиққан
Уйлар мисли поездлар,
Елаётир манзилга —
Шитоб, бизнинг поездлар.**

**Улар тўхтамас токи,
Совуқ қорлар кетгунча.
Токи сўнгги бекати
Навбаҳорга етгунча.**

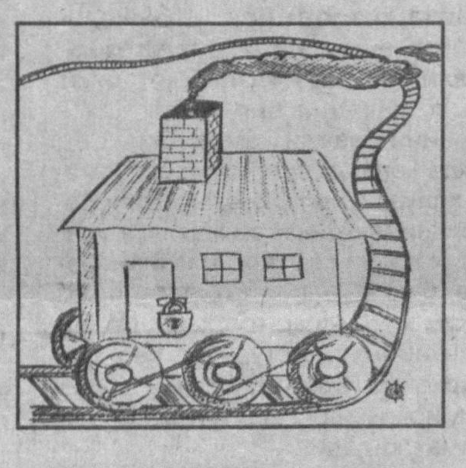

ҚИШ

**Қовоғингдан қор ёғар,
Бунча совуқ феълинг, қиш.
Тарновларда осилган
Сумалаклар — тилинг, қиш.**

**Ҳеч гуноҳ қилмасак-да
Чимчилаб юз-бурунни,
Тағин қилиб масхара
Кўрсатасан тилингни.**

АРЧА

**Эркалатиб уйимиз
Энг тўрига ўтқаздик.
Қўлларингга турфа хил
Ўйинчоқлар тутқаздик.**

**Янги йилда яшариб
Ял-ял яшнаб турибсан.
Бизчи, олтин ёшликнинг
Бир йилини «ютқаздик».**

ХУЛОСА

**Ойим айтди совуқда
Турмай уйга кир-кир,
Гапга кўнмай ҳовлидан
Чиқдим босиб бир-бир.**

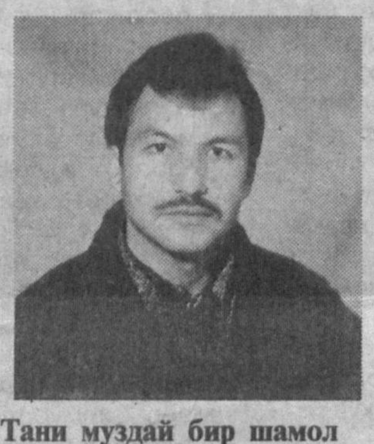

**Тани муздай бир шамол
Эсар эди ҳур-ҳур.
Юрдим бекордан бекор
Совуқ қотиб дир-дир.
Мана энди ётибман
Таним оғриб зир-зир.
Йўталаман қур-қур,
Бош айланар гир-гир!
Дўстим, сенга маслаҳат,
Қулоқ бериб тур-тур.
Катталарнинг гапига
Йўқ демасдан кир-кир.
Шунда яқин йўламас
Дарду бало қурғур.**

Яна қайтдим ёнингга

Мақсад — ўтмишга қайтишни тарғиб этиш эмас. От ва эшакнинг аҳамияти йўқолмаганлиги, айниқса, қишлоқларда улардан фойдаланиш зарурати ҳисобга олиниб, ушбу шеър битилди.

**Яна қайтдим ёнингга,
Ҳолимга боқ, эшагим.
Ёрдам қилмасанг менга,
Аҳвол чатоқ, эшагим.**

**Сендан юзим ўгириб,
Бегонага айландим.
«Волга»нинг қули бўлиб,
«Жигули»га бойландим.**

**Бир-биридан кам эмас
«Нексия», «Тико», «Дамас».
Пойгада «ким ўзар»га
Чопишарлар басма-бас.**

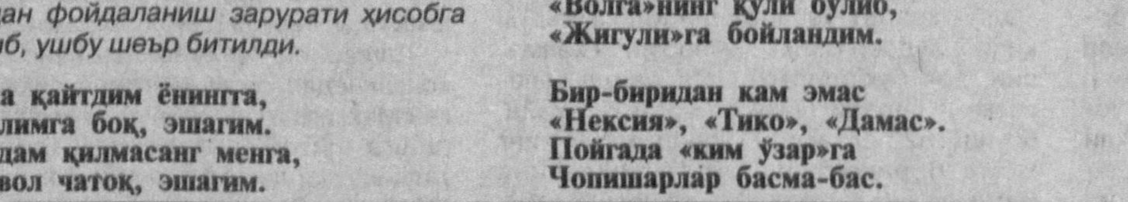

**Лекин «темир от»лардан
Қайтди менинг ихлосим.
Ками ўн милён экан,
Сўраб билсам баҳосин.**

**Хом хаёлдан не фойда?
Милён қайда, мен қайда.
Минсинлар бойваччалар,
Биз ерда, улар ойда.**

**Сен қулликка шай махлуқ,
Лек миннатдан йироқсан.
Ақл даъвонг, кибринг йўқ,
Нодондан яхшироқсан.**

**Хосиятли жонивор —
Пайғамбар минган улов,
Гар сени ким қилса хор,
Кун келур, бордир сўров.**

**Чиройли эгар ясаб,
Бахмалдан терлик қилай.
Ўтла яйловда яйраб,
Жунларинг тараб-силай.**

**Миниб Хива шаҳридан —
Бухорога етайин.
Бобом Хўжа Насриддин
Руҳини шод этайин.**

Фозил ЗОҲИД

Расмлар муаллифи Жаҳонгир МИРЗО

«Ўзбекистон» нашриёт-матбаа ижодий уйи «Ғунча» журнали бош муҳаррири Ёқутхон Раҳимовага опаси

Мавжуда ОРИПОВА

вафоти муносабати билан ҳамдардлик билдиради.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: "ШАРҚ" НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

ҲОМИЙ: "МАТБУОТ ТАРҚАТУВЧИ" АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 136-56-48

Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-56-50 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93
Санъат бўлими: 136-56-48 Назм ва наср бўлими: 133-49-93

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди.
Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Гулчеҳра УМАРОВА
Навбатчи — Байрамали МУҚИМОВ
Саҳифаловчи — Шоҳруҳ ҚОСИМОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Босишга топшириш вақти — 20.00. Босишга топширилди —

Газета Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 058-рақам билан рўйхатга олинган. Буюртма Г — 158. Ҳажми — 5 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН